

Bersiap! Het vergeten geweld in Indonesië

Het geweld jegens Nederlandse en
Nederlandsgezinde burgers op het eiland
Java tussen augustus 1945 en eind 1946

Bachelorscriptie Geschiedenis,
Universiteit Utrecht

Naam:	L.C. Hol
Studentnummer:	5962684
Begeleider:	Dr. David Onnekink
Datum:	31-03-2019
Woorden:	9.258

Inhoudsopgave

Samenvatting	3
Inleiding	4
Oriëntatie	4
Vraagstelling	5
Historiografie	5
Theoretisch kader	7
Onderzoeksmethodiek	7
Hoofdstuk 1 <i>Het geweld van de Bersiap</i>	9
1.1 Inleiding	9
1.2 Het ontstaan van een machtsvacuüm	9
1.3 Bestialiteiten op Java	11
1.4 Het ‘einde’ van de Bersiap	14
1.5 Conclusie	15
Hoofdstuk 2 <i>Het definiëren van een genocide</i>	16
2.1 Inleiding	16
2.2 Controverse van de definitie genocide	16
2.2.1 <i>Problematisering van de definitie</i>	18
2.3 Onderzoeksmethodologie	20
2.4 Conclusie	21
Hoofdstuk 3 <i>Het beoordelen van de Bersiap</i>	22
3.1 Inleiding	22
3.2 Selectie en kwantificatie van de bronnen	22
3.3 Bekritisering van de ordner van Boer	24
3.4 Analyse van het bronmateriaal	25
3.4.1 <i>Slachtoffergroepen</i>	25
3.4.2 <i>Moord en doodslag</i>	25
3.4.3 <i>Zwaar lichamelijk of geestelijk letsel</i>	26
3.4.4 <i>Levensomstandigheden</i>	27
3.4.5 <i>Voorkomen van geboorten</i>	27
3.4.6 <i>Kinderen onder dwang overbrengen</i>	28
3.4.7 <i>Oogmerk van de daders</i>	28
3.5 Slotanalyse	29
Conclusie	32
Bibliografie	34
Bijlage 1 <i>Het verhaal van Jack Boer</i>	37
Bijlage 2 <i>Kwantitatief onderzoek</i>	41
Bijlage 3 <i>De Simpang Club in Soerabaja</i>	45

Samenvatting

Bersiap! 'Wees paraat' of 'geeft acht'. Dit woord kreeg een andere betekenis toen na de proclamatie van de onafhankelijke Republiek Indonesia op 17 augustus 1945 een extreem gewelddadige periode uitbarstte. Deze bachelorscriptie gaat in op het geweld jegens Nederlandse en Nederlandsgezinde burgers ten tijde van de Bersiap op het eiland Java. Centraal staat de vraag in hoeverre er sprake is geweest van een genocide. De ordner van KNIL-veteraan Jack Boer, bestaande uit 126 documenten over de extreme gewelddadigheden van de Bersiap, vormt de basis van dit onderzoek. Aan de hand van deze bronnen en secundaire literatuur is het geweld van de Bersiap in kaart gebracht. Door middel van de wettelijke bepalingen uit het Genocideverdrag van de Verenigde Naties is getracht de primaire bronnen te analyseren, om vast te kunnen stellen of de beschreven gewelddaden gedefinieerd kunnen worden als een genocide. Op basis van deze analyse wordt gesteld dat het te voorbarig is om te spreken van een opzettelijke vernietiging van Europese, Indo-Europese en andere 'koloniaalgezinde burgers', maar er sterk sprake lijkt te zijn van 'sterk genocidale boventonen'.

Inleiding

Oriëntatie

“Een einde dat een nieuw begin is.”¹ Zo staat te lezen in de zestiende editie van het tijdschrift *De Opdracht* van 16 september 1945, een tijdschrift dat gewijd is aan ‘het nieuwe Indië’. Na de capitulatie van Japan op 15 augustus 1945 kwam de Tweede Wereldoorlog ten einde, en brak er een nieuwe periode aan waarbij alles weer ‘het oude’ zou worden. De werkelijkheid in de kolonie Nederlands-Indië bleek echter weerbarstiger te zijn. Toen Japan haar nederlaag in de oorlog voelde aankomen, opende zij gesprekken met Indonesische nationalistena. Op 17 augustus 1945 riep president Soekarno de onafhankelijke Republiek Indonesia uit.²

Na de proclamatie volgde er in eerste instantie een rustige periode. Een keerpunt vormde de aankomst van Nederlandse militaire ambtenaren van de Netherlands Indies Civil Administration (NICA) op vrijdag 28 september 1945 in Batavia, en enige weken later het Brits-Indische leger.³ Er waren onderhuidse spanningen die uiteindelijk uitmondde in extreem geweld. Deze periode staat bekend als de ‘Bersiap’.⁴ Verschillende Indonesische groeperingen vreesden namelijk een koloniale herbezetting door Nederland, en om deze reden werden er tal van aanvallen uitgevoerd op ‘spionnen en verraders’.⁵ De woorden ‘Bersiap’ en ‘siap’ – Maleis voor ‘wees paraat’ en ‘geeft acht’ – werden hierbij als strijdkreten gebruikt.

De meest recente en baanbrekende studie naar extreem geweld tijdens de Indonesische Onafhankelijkheidsoorlog (1945-1949) is *De brandende kampongs van Generaal Spoor* van historicus Rémy Limpach uit 2016. Mede door dit onderzoek stelde het Kabinet-Rutte II een grootschalig onderzoek in naar het geweld.⁶ Limpach stelt dat het massageweld van de Bersiap met name gericht was op de koloniale Nederlandse en Indo-Europese bovenlaag, bestaande uit 250.000 mensen. Diverse Indonesische groeperingen verkrachtten, mishandelden en vermoorden zeker duizenden Nederlanders, Indo-Europeanen, Ambonezen, en vermeende pro-Nederlandse beschouwde etnische, sociale en religieuze groepen of niet expliciet pro-Republikeinse Indonesiërs op het eiland Java.⁷ De Bersiap zou duren totdat de Nederlandse troepen het ‘gezag’ van de Britten overnamen, en Britse eenheden eind 1946 vertrokken.

¹ Delpher, “Bevrijding” in *de Opdracht* <https://bit.ly/2UrmDye> (geraadpleegd 20 februari 2019).

² Laurens Bluekens, “Wat zijn de politionele acties?”, *NPO Focus*, <https://npofocus.nl/artikel/7461/wat-zijn-de-politionele-acties> (geraadpleegd 16 december 2017).

³ Rémy Limpach, *De brandende kampongs van Generaal Spoor* (Boom, 2016), 130.

⁴ William H. Frederick, ‘The killing of Dutch and Eurasians in Indonesia’s national revolution (1945-49): a ‘brief genocide’ reconsidered’, *Journal of Genocide Research*, vol. 14 (2012), nr. 3-4, 360.

⁵ Limpach, *De brandende kampongs van Generaal Spoor*, 52.

⁶ Natalie Righton, “Kabinet akkoord met groot onderzoek naar geweld Indië,” *De Volkskrant* 2 december 2016.

⁷ Limpach, *De brandende kampongs van Generaal Spoor*, 131.

Vraagstelling

In Nederland bestaat relatief weinig aandacht voor de Bersiap. Er zou zelfs sprake zijn van een ‘postkoloniaal geheugenverlies’.⁸ Er bestaat veel discussie over de definiëring van het Indonesische geweld. Enkele historici noemen het extreme geweld zelfs een genocide, ofwel het geheel of gedeeltelijk vernietigen van een bepaalde groep.⁹ Terwijl andere historici deze term al dan niet bewust vermijden. De centrale onderzoeksvraag in dit onderzoek luidt daarom als volgt: *“In hoeverre kan het geweld jegens Nederlandse en Nederlandsgezinde burgers ten tijde van de Bersiap (1945-1946) op het eiland Java in Indonesië gedefinieerd worden als een genocide?”* Het eiland Java was van oudsher een bestuurlijk centrum van de kolonie Nederlands-Indië. Om deze reden woonden veel Nederlandse en Nederlandsgezinde burgers, en was het geweld jegens deze burgers heviger dan op andere Indische eilanden.

Historiografie

De laatste decennia zijn er verschillende academische publicaties verschenen over de Bersiap. Historicus Herman Bussemaker stelt dat de jonge Republiek Indonesia twee grote problemen had, waardoor de Bersiap zo chaotisch en bloedig is verlopen. Enerzijds ontbrak een centraal machtsapparaat, en anderzijds werd er een sterk gedecentraliseerd bestuur doorgevoerd. Op lokaal niveau had de regering daarom weinig controle op het extreme geweld.¹⁰ Bussemaker spreekt voor wat betreft het geweld niet over een ‘massamoord’ of een ‘genocide’.

Professor Robert Cribb stelt dat het geweld jegens Nederlandse en Indo-Europese slachtoffers – mede vanwege het etnische en vernietigende karakter – een ‘brief genocide’ was, ofwel een kortstondige volkerenmoord.¹¹ Professor William H. Frederick stelt echter dat het geweld een grotere omvang aannam dan de term suggereert en langer duurde dan de periode van augustus tot november 1945.¹² Hij stelt dat het allesbehalve gemakkelijk is om de daders van het geweld, hun intenties en de slachtoffers te categoriseren en te theoretiseren. Het is vanwege de grote complexiteit van de Bersiap daarom ook moeilijk om te spreken over een ‘subaltern genocide’, ofwel een volkerenmoord door de ongeschikten.¹³ Wel stelt Frederick dat het gebruik van de term genocide het verborgen geweld onder de aandacht brengt.¹⁴

⁸ Meindert van der Kaaij, “De Bersiap: een vergeten golf van etnisch geweld,” *Trouw* 18 december 2013.

⁹ Adam Jones, *Genocide: A Comprehensive Introduction* Third Edition (New York/London: Routledge/Taylor & Francis Publishers, 2017), 15.

¹⁰ H.Th. Bussemaker, *Bersiap! Opstand in het paradijs: De Bersiap-Periode op Java en Sumatra 1945-1946* (Zutphen, 2005), 327-328.

¹¹ Robert Cribb, ‘The brief genocide of Eurasians in Indonesia, 1945/1946’, in: A.D. Moses ed., *Empire, Colony, Genocide: Conquest, Occupation, and Subaltern Resistance in World History* (New York, 2008), 424-439.

¹² Frederick, “The killing of Dutch and Eurasians in Indonesia’s national revolution (1945-49)”, 376.

¹³ *Ibidem*, 359.

¹⁴ *Ibidem*, 376.

Er is echter veel kritiek gekomen op Cribb en Frederick, mede vanwege de slecht onderbouwde bronnenonderzoeken voor wat betreft het aantal slachtoffers van de Bersiap. Cribb gaat net als Bussemaker uit van 20.000 doden en Frederick zelfs van 25.000 tot 30.000 doden. Ook andere schattingen lopen uiteen van 25.000 tot 30.000 doden¹⁵, tot wel 100.000 doden. Historicus Bert Immerzeel toonde echter aan dat Bussemaker, Cribb en Frederick waarschijnlijk van te hoge schattingen uitgaan.¹⁶ Jeroen Kemperman van het Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie (NIOD) acht een aantal van 5.500 doden reëel.¹⁷

Historicus Remco Raben stelt dat, gezien de verscheidenheid van het massageweld, er niet gesproken kan worden van een genocide. Het geweld omvatte namelijk naast etnische en sociale, ook religieuze componenten. Het extreme geweld tijdens de Bersiap kan niet eenduidig geclassificeerd worden als een ‘genocide’, omdat het geweld niet duidelijk tegen een specifieke etnische groep of sociale klasse gericht was.¹⁸ Het begrip ‘genocide’ zou hij volgens historicus Limpach echter niet volledig vermijden, omdat het Indonesische geweld jegens Europeanen en Indo-Europeanen vanaf 1945 – en zelfs tot 1949 – sterk genocidale kenmerken bevat.¹⁹

Op grond van de bezwaren van Raben stelt Limpach dat het misplaatst lijkt om het massageweld van de Bersiap – of dat tot 1949 – in verband te brengen met een ‘genocide’ van welke aard dan ook. De term ‘genocide’ zou analytisch nauwelijks vooruithelpen, en bovendien leiden tot devaluatie van het begrip ‘genocide’. Veel geweld bleef namelijk beperkt tot gevechtshandelingen, waarbij de intentie ontbrak om een specifieke groep uit te roeien.²⁰ Desondanks stelt ook historica Mary Somers Heidhues dat bepaalde expliciet tegen Chinezen gerichte massamoorden wel kunnen worden aangeduid als ‘genocidal incidents’.²¹

Uit de historiografie blijkt dat er weinig consensus bestaat over de definiëring van het geweld van de Bersiap. Vooruitlopend op het genoemde onderzoek van Kabinet-Rutte II – uitgevoerd door het NIOD, Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde en het Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH) – kan deze scriptie een bijdrage leveren aan het debat over het geweld van de Bersiap. Zoals ook Cribb en Frederick stellen is het gerechtvaardigd om het vergeten geweld van de Bersiap onder de aandacht te brengen.

¹⁵ Adrian Vickers, *A History of Modern Indonesia* (Cambridge University Press, 2005), 97-98.

¹⁶ Bert Immerzeel, ‘Bersiap: de werkelijke cijfers’, *Javapost* 7 februari 2014.
<https://javapost.nl/2014/02/07/bersiap-de-werkelijke-cijfers/> (geraadpleegd 3 maart 2019).

¹⁷ Jeroen Kemperman, “De slachtoffers van de Bersiap,” 16 mei 2014.
<http://niodbibliotheek.blogspot.com/2014/05/> (geraadpleegd 18 januari 2019).

¹⁸ Remco Raben, ‘On genocide and mass violence in Colonial Indonesia’, in *Journal of Genocide Research*, VOL. 14 (2012), nr. 3-4, 498-500.

¹⁹ Limpach, *De brandende kampongs van Generaal Spoor*, 172.

²⁰ Ibidem, 172.

²¹ Mary Somers Heidhues, ‘Anti-Chinese violence in Java’, in *Journal of Genocide Research*, vol. 14 (2012), nr. 3-4, 396-397.

Theoretische kader

Het ‘Verdrag voor het voorkomen en bestraffen van de misdaad van genocide’ vormt in dit onderzoek het uitgangspunt. De jurist Raphael Lemkin bedacht en definieerde het begrip genocide, en door zijn toedoen werd in 1948 het verdrag door de Verenigde Naties gesloten. Volgens het verdrag is een genocide het geheel of gedeeltelijk vernietigen van een nationale, etnische, godsdienstige groep, dan wel een groep, behorende tot een bepaald ras.²² Deze formulering is de enige internationaal erkende juridische definitie van een genocide en bestaat uit een aantal wettelijke bepalingen. In hoofdstuk 2 volgt ter operationalisering van het onderzoek een nadere uitwerking van het theoretische kader. De genoemde bepalingen vormen namelijk de basis om in hoofdstuk 3 vast te stellen of er sprake is geweest van een genocide.

Onderzoeksmethodiek

Er is allereerst een verkennend, ofwel een kwalitatief onderzoek uitgevoerd aan de hand van secundaire literatuur en een aantal documentaires met ooggetuigenverklaringen. In de tweedelige documentaire *Archief van Tranen* (2012) wordt er gesproken over de ordner van Jack Boer (1911-1993).²³ De ordner bestaat uit honderdzesentwintig documenten over de ‘bestialiteiten’ van de Bersiap en is digitaal te verkrijgen via het ‘Archief van Tranen’.²⁴

Boer was reservist in het Koninklijk Nederlandsch-Indisch Leger (KNIL). Tijdens de Bersiap meldde hij zich bij de Recovery of Allied Prisoners of War and Internees (RAPWI), en later bij het Brits-Indische leger. Op 10 november 1945 was hij betrokken bij de omstreden reddingsactie van de Werfstraat-gevangenis in Soerabaja. Zijn ‘leiderschapskwaliteiten en buitengewone moed’ kregen naderhand erkenning.²⁵ Een verzoek tot bevordering tot ridder in de Militaire Willemsorde werd echter afgewezen.²⁶ Boer verzamelde in zijn latere leven tal van documenten uit diverse archieven. In 1997 werd zijn boek *Koninklijke Olie in Indië: De prijs van het vloeibare goud, 1939-1953* postuum gepubliceerd. Pia Julia van der Molen verkreeg de ordner van Boer via zijn weduwe, en maakte naar aanleiding hiervan twee documentaires. Ook zette zij zich in voor een postuum militair eerherstel van Boer, maar helaas zonder succes. Meer informatie omtrent de controverse rondom de persoon van Boer volgt in de bijlagen.²⁷

²² Jones, *Genocide: A Comprehensive Introduction*, 15.

²³ Omroep MAX, “Archief van tranen” (2012), <https://www.2doc.nl/documentaires/a/archief-van-tranen.html> (geraadpleegd 5 februari 2019).

²⁴ Archief van Tranen, “Volledige dossier Jack Boer excessen Bersiap”, <http://www.archiefvantranen.nl/dossier/documenten/> (geraadpleegd 10 februari 2019).

²⁵ Bussemaker, *Bersiap! Opstand in het paradijs*, 245.

²⁶ Ibidem, 245.

²⁷ Bijlage 1, *Het verhaal van Jack Boer*.

Voor zover te achterhalen is de ordner van Boer als geheel nog niet eerder onderzocht. Om deze reden zijn de primaire bronnen uit de ordner gebruikt voor een exploratief onderzoek. Hierbij moet opgemerkt worden dat het onbekend is op welke manier Boer de documenten heeft verzameld. Daarnaast zijn de bronnen niet representatief voor al het geweld van de Bersiap, omdat de bronnen slechts een deel van de gebeurtenissen in Indonesië beschrijven.

Allereerst zijn de bronnen gekwantificeerd en vervolgens geselecteerd. De bronnen moesten immers betrekking hebben op de Bersiap (1945-1946), het geweld jegens Nederlandse en Nederlandse burgers, en het eiland Java als geografisch gebied. Ter operationalisering van dit onderzoek zijn er vanuit het Genocideverdrag zeven criteria geformuleerd om de bronnen te analyseren en om vast te stellen of de beschreven gewelddaden gedefinieerd kunnen worden als een genocide. De geselecteerde zesenvijftig primaire bronnen zijn vervolgens aan deze analyse onderworpen en met secundaire literatuur in een bredere context geplaatst.

In hoofdstuk 1 volgt aan de hand van secundaire literatuur een beschrijving van het gepleegde geweld tijdens de Bersiap, waarbij de primaire bronnen in een bredere context zijn geplaatst. In hoofdstuk 2 staat – op basis van de genoemde definitie van Lemkin en het betreffende VN-verdrag omtrent genocide – de vraag centraal met welke criteria een genocide gedefinieerd kan worden. Hierbij wordt er aandacht besteed aan eerdere pogingen om het geweld van de Bersiap te definiëren. In hoofdstuk 3 volgt op basis een nadere analyse van de primaire bronnen. Hieruit zal blijken of het geweld van de Bersiap overeenkomstig is met de vastgestelde criteria van het afgebakende begrip genocide. Tot slot wordt er in de conclusie antwoord gegeven op de vraag of het geweld jegens Nederlandse en Nederlandsgezinde burgers ten tijde van de Bersiap op het eiland Java gedefinieerd kan worden als een genocide.

Hoofdstuk 1 *Het geweld van de Bersiap*

1.1 Inleiding

“Den 13den October j.l. om 3 uur ’s morgens, tijdens de woelige “Bersiap”-periode der “republiek”, werd de heer Grootenboer op afschuwelijke wijze te Batavia vermoord. Hij werd door opgewonden terroristen uit zijn huis, aan de Defensielijn v.d. Bosch, ontvoerd en bij den ingang van Kwitang West Gang 7 vond men later zijn gruwelijk verminkt lijk. [...] Denzelfden morgen werd de jacht op Europeanen voortgezet. [...] Men riep “Bersiap”, [...]”²⁸

Na de proclamatie van de onafhankelijke Republiek Indonesia volgde er een tsunami van geweld, zo getuigt ook dit krantenartikel. In dit hoofdstuk staat de vraag centraal wat voor geweld er plaats heeft gevonden tijdens de Bersiap. Allereerst wordt het bestuurlijke en militaire aspect van deze periode belicht. Aan de hand van de secundaire literatuur en een aantal bronnen uit de ordner van Jack Boer volgt er een beschrijving van de gewelddadigheden op het eiland Java. Tot slot wordt het einde van de Bersiap besproken en volgt er een conclusie.

1.2 Het ontstaan van een machtsvacuüm

In Nederland wordt de extreem gewelddadige periode tussen 17 augustus 1945 en grofweg halverwege of eind 1946 de Bersiap genoemd, in Indonesië de ‘Revolusi’.²⁹ Door het ontbreken van een centraal machtsapparaat wordt deze periode gekenmerkt door chaos en anarchie. Als gevolg van het Nederlandse ‘beschavingsoffensief’ in eerdere jaren – met het oog op latere zelfstandigheid, waarvoor de Indonesiërs nog niet ‘rijp’ werden geacht³⁰ – was er een nationalistische stroming ontstaan die streefde naar een onafhankelijk Indonesië. De Japanse bezetting en de ‘verlossing’ van het koloniale bestuur versterkten dit nationalisme onder de Indonesische bevolking.³¹ In het ontstane ‘machtsvacuüm’ pleegden Indonesische politieke activisten, milities en reguliere militairen veel geweld jegens representanten van of ‘collaborateurs’ met de oude koloniale Nederlandse mogendheid. Dit geweld vermengde zich ook met puur crimineel geweld.³² Uit angst voor een koloniale herbezetting vormde veel van dit geweld ook een tegenreactie op de aanwezigheid van Britse en Nederlandse militairen.³³

²⁸ Delpher, “Moordenaarsbende gevat” in *Het Dagblad* 16 augustus 1946. <https://bit.ly/2XpsSof> (geraadpleegd 25 februari 2019).

²⁹ Andere Tijden, “Revolusi in Indonesië,” <https://anderetijden.nl/programma/1/Andere-Tijden/aflevering/767/Revolusi-in-Indonesie> (geraadpleegd 1 februari 2019).

³⁰ Limpach, *De brandende kampongs van Generaal Spoor*, 737.

³¹ Vickers, *A History of Modern Indonesia*, 85.

³² Limpach, *De brandende kampongs van Generaal Spoor*, 128.

³³ *Ibidem*, 52.

Een aanzienlijk deel van de Europese bevolking begaf zich medio augustus 1945 nog in zogenoemde ‘Jappenkampen’. Tijdens de Tweede Wereldoorlog werden alle Europese ‘elementen’ als gevolg van het raciale beleid van Japan uit de samenleving ‘gezuiverd’, en gedetineerd in deze kampen.³⁴ De Indo-Europese gemeenschap verbleef met name buiten de kampen. Na de capitulatie van Japan was de situatie binnen en buiten de kampen relatief rustig. Het Vlagincident op 19 september 1945 bracht hier verandering in. Jack Boer was als lid van het RAPWI-team een van de instigators.³⁵ Op het dak van het Oranjehotel werd de Nederlandse vlag gehesen, waarna de stemming omsloeg en aantal betrokkenen werd vermoord door Indonesiërs.³⁶ De blauwe baan werd van de Nederlandse vlag gescheurd en zo ‘verscheen’ de Indonesische vlag.³⁷ De vrees voor een koloniale herbezetting werd hierdoor versterkt, waarna de Indonesische bevolking een gewapend verzet organiseerde.³⁸ Op 21 september 1945 werd daarom – naast het leger en de politie – de Pemuda Republik Indonesia (PRI) opgericht.

In het najaar van 1945 kwamen Brits-Indische militaire eenheden aan en werden stedelijke ‘key zones’ bezet. Het werd Nederland lange tijd verboden om militaire eenheden te sturen. Een mogelijke reden is dat de Britten stabiliteit wilden creëren in de Indische Archipel. Zij hadden daarnaast ook de taak om de gecapituleerde Japanse militairen te ontwapenen en repatriëren, en om humanitaire hulp aan gevangenen in de interneringskampen te verlenen.³⁹ Ook werden Japanse soldaten ingeschakeld om de openbare orde en veiligheid te handhaven, en de bevolking binnen en buiten de kampen te beschermen tegen pemoeda’s.⁴⁰

De pemoeda’s waren jonge en idealistische patriotten die – buiten de controle van de Indonesische regering – voor een nationalistische Indonesische eenheidsstaat streden.⁴¹ De Indonesische jongeren werden tijdens de Japanse bezetting geïndoctrineerd en militair getraind om tijdens een eventuele guerrilla te vechten met een ‘bamboe roentjing’ (bamboestok met geslepen punt), kapmessen en andere wapens. De pemoeda’s terroriseerden, al dan niet met sympathiserende Japanse soldaten, de straten van Java. Op zoek naar ‘Belanda’s’ schreeuwden zij: ‘Vernietig onze vijand Engeland, Amerika, Nederland! Nederland! Nederland!’⁴²

³⁴ Hetty Naaijkens-Retel Helmrich, “2Doc: Buitenkampers,” <https://www.2doc.nl> (geraadpleegd 2 februari 2019).

³⁵ Bussemaker, *Bersiap! Opstand in het paradijs*, 245.

³⁶ Frederick, ‘The killing of Dutch and Eurasians in Indonesia’s national revolution (1945-49)’, 362.

³⁷ Bert Immerzeel, “Soerabaja in de donkere tinten” op *Java Post* 10 mei 2014

<https://javapost.nl/2014/05/10/soerabaja-in-donkere-tinten/> (geraadpleegd 1 maart 2019).

³⁸ Frederick, ‘The killing of Dutch and Eurasians in Indonesia’s national revolution (1945-49)’, 362.

³⁹ Limpach, *De brandende kampongs van Generaal Spoor*, 53.

⁴⁰ *Ibidem*, 53.

⁴¹ Frederick, ‘The killing of Dutch and Eurasians in Indonesia’s national revolution (1945-49)’, 360.

⁴² Gerda Jansen Hendriks, “Bersiap of Revolusi? De chaos in Indonesië na afloop van de Tweede Wereldoorlog,” in *NPO Focus*, <https://npofocus.nl/artikel/7898/bersiap-of-revolusi-de-chaos-in-indonesie-na-afloop-van-de-tweede-wereldoorlog> (geraadpleegd 30 januari 2019).

1.3 Bestialiteiten op Java

Het geweld tijdens de Bersiap wordt gekenmerkt door uiteenlopende gebeurtenissen. Er bestaan voor wat betreft de ‘bestialiteiten’ – ofwel het beestachtige geweld – grote regionale verschillen in plaats en tijd. Bussemaker stelt dat de provincie Oost-Java misschien wel de meest gewelddadige regio was en daarnaast het meest volledig gedocumenteerd is.⁴³ Veel van het geweld lijkt afhankelijk te zijn geweest van het verloop van de strijd tussen Britse-Indische militaire eenheden en het Republikeinse leger en de lokale pemoeda-bewegingen.⁴⁴

Een algemene opmerking voor wat betreft het geweld van de Bersiap op Java, is dat er diverse slachtoffergroepen te benoemen zijn. Remco Raben onderscheidt er vijf: 1) de militaire slachtoffers tijdens confrontaties en guerrilla-oorlogsvoeringen, 2) moorden als onderdeel van speciale militaire of paramilitaire strategieën, 3) zijdelings burgerslachtoffers, 4) slachtoffers van min of meer systematisch Indonesisch geweld tegen minderheden zoals Europeanen, Indo-Europeanen en Chinezen, en 5) slachtoffers van interne Indonesische conflicten.⁴⁵ De centrale vraagstelling heeft betrekking op het geweld jegens Nederlandse en Nederlandsgezinde burgers tijdens de Bersiap op Java. De scope van dit onderzoek is gericht op de vierde door Raben onderscheidde slachtoffergroep, ofwel de zogenoemde ‘koloniale representanten’.

Duizenden Nederlanders, Indo-Europeanen en vermeende pro-Nederlandse beschouwde etnische, sociale en religieuze groepen of niet expliciet pro-Republikeinse Indonesiërs werden het slachtoffer van het geweld.⁴⁶ Een aantal van deze etnische, sociale en religieuze minderheidsgroepen zijn Ambonezen, Chinezen, Madoerezen, Menadonezen en Timorezen.⁴⁷ De Bersiap ging ook gepaard met een zogenoemde ‘sociale revolutie’, waarbij honderden bestuurders uit de Javaanse aristocratie werden ‘gezuiverd’ omwille hun (vroegere) administratieve functie onder het Nederlandse gezag.⁴⁸ De slachtoffers werden onverwachts en laat in de nacht in hun huizen gegrepen, in een hinderlaag belaagd toen ze naar de ochtendmarkt liepen, of op klaarlichte dag uit de trein getrokken.⁴⁹ De slachtoffers werden vermoord, gestoken, gewurgd, onthoofd of doodgehakt, en hun lichamen werden begraven in haastig gegraven graven, in putten gegooid, in rivieren of kanalen gesmeten, of gewoon ter plaatse achtergelaten als een beangstigende herinnering aan door- en voorbijgangers.⁵⁰

⁴³ Frederick, ‘The killing of Dutch and Eurasians in Indonesia’s national revolution (1945-49)’, 361.

⁴⁴ Bussemaker, *Bersiap! Opstand in het paradijs*, 193.

⁴⁵ Raben, ‘On genocide and mass violence in Colonial Indonesia’, 490-491.

⁴⁶ Limpach, *De brandende kampongs van Generaal Spoor*, 131.

⁴⁷ Bijlage 2, *Kwantitatief onderzoek*, tabel 7.

⁴⁸ Raben, ‘On genocide and mass violence in Colonial Indonesia’, 492.

⁴⁹ Cribb, ‘The brief genocide of Eurasians in Indonesia, 1945/1946’, 424.

⁵⁰ *Ibidem*, 424.

Het is opvallend dat met name de Indo-Europese gemeenschap het slachtoffer werd van de gewelddaden. Deze gemeenschap – ook wel ‘Indo’s’ of ‘Indische Nederlanders’ genoemd, en anders dan de ‘volbloed’ Aziatische ‘inlanders’ of ‘inheemsen’ – werd tijdens de Japanse bezetting in een moeilijke positie gebracht. Zij die hun Aziatische (voor)ouders konden aantonen en loyaal waren aan de Japanse bezetter werden niet geïnterneerd.⁵¹ Na de capitulatie werd uit veiligheidsoverwegingen besloten om de geïnterneerde en veelal Nederlandse bevolking in de kampen te houden. Vanwege het geringe aantal Japanse soldaten was er van een adequate bescherming echter geen sprake.⁵² Zij die uit de kampen vertrokken, evenals de Indische en ‘vermeende’ Nederlandsgezinde burgers, moesten buiten de ‘key zones’ voor hun eigen bescherming zorgen.⁵³ Velen werden daarom het slachtoffer van de pemoeda’s.

Cribb ziet de etnisch gecategoriseerde koloniale samenleving als een belangrijke factor van het geweld, waarbij ‘kleur en cultuur’ leidden tot een hiërarchie.⁵⁴ Als gevolg van interracial huwelijken tussen Europeanen en ‘inheemsen’ ontstond in de negentiende eeuw een etnisch gedefinieerde groep: Indo-Europeanen. Er was sprake van een raciaal antagonisme: spanningen tussen Nederlanders, Indo-Europeanen en Indonesiërs.⁵⁵ In de twintigste eeuw zetten veel Indo-Europeanen zich af tegen het ontstane nationalisme van de moderne en opgeleide Indonesische elite, en werden in toenemende mate geportretteerd als slim en sluw, met de arrogantie en ambitie van de Europeanen, maar zonder de ‘noblesse oblige’.⁵⁶

Na de capitulatie werden duizenden mensen in de frontlinie tussen kolonialisme en nationalisme geplaatst, en werd de mate van loyaliteit het twistpunt.⁵⁷ Het Indonesische nationalisme bestond uit radicale moslims en communisten die voor een gewelddadige revolutie tegen de koloniale staat waren. Tal van opruiende bijeenkomsten, radio-uitzendingen en persberichten leidden tot polarisatie en toenemende ongeremdheid van pemoeda’s, zoals bij de geweldsuitbarstingen in Soerabaja en Bandoeng.⁵⁸ Historica Mary C. van Delden stelt dat het geweld in Bandoeng stelselmatig en samenhangend was, en er daarom sprake was van systematische gewelddaden.⁵⁹ Volgens Raben werden veel van de bloedige handelingen ervaren als een ‘rituele purificatie’, ofwel zuivering of reiniging van de samenleving.⁶⁰

⁵¹ Andere Tijden, “Revolusi in Indonesië” (2019).

⁵² Limpach, *De brandende kampongs van Generaal Spoor*, 131-132.

⁵³ Ibidem, 131-132.

⁵⁴ Cribb, ‘The brief genocide of Eurasians in Indonesia, 1945/1946’, 430.

⁵⁵ Ibidem, 431.

⁵⁶ Ibidem, 433.

⁵⁷ Ibidem, 434.

⁵⁸ Limpach, *De brandende kampongs van Generaal Spoor*, 173.

⁵⁹ Mary C. van Delden, *Bersiap in Bandoeng: een onderzoek naar geweld in de periode van 17 augustus 1945 tot 24 maart 1946* (Kockengen, 1989), 184.

⁶⁰ Limpach, *De brandende kampongs van Generaal Spoor*, 174.

Een groot aantal primaire bronnen uit de ordner Boer heeft betrekking op Soerabaja. Hier organiseerden de PRI en de politie vanaf oktober 1945 grootschalige arrestaties van Indo-Europese, Nederlandse en vermeende pro-Nederlandse of anti-Republikeinse burgers.⁶¹ De arrestanten werden overgebracht naar de Simpang Club en hier gefouilleerd op ‘NICA-geld’ of Nederlandse symbolen. Veel ‘Moesoeh’-verdachten (spionnen of verraders) bezweken aan de mishandelingen en martelingen of werden onthoofd met een samoerai-zwaard. Andere beschrijven hoe vrouwen werden vastgebonden aan een boom en in hun geslachtsdelen werden gestoken door jonge mannen met bamboesperen, een vader en zoon werden gedood door hun armen en benen af te hakken en mensen werden gedwongen om in de zon te staren.⁶²

Frederick denkt dat er 1.500 arrestanten naar de Simpang Club zijn gebracht, waarvan er naar schatting vijftig tot tweehonderd mensen zijn overleden.⁶³ Van alle overlevenden werd een enkeling vrijgelaten. Het merendeel werd overgebracht naar een ziekenhuis of naar een interneringslocatie, waaronder de Werfstraat-gevangenis in Soerabaja. Hier vond op 10 november 1945 een omstreden reddingsactie plaats, waarbij 2.483 gedetineerden door Jack Boer en een aantal Brits-Indische soldaten gered zouden zijn van een vergiftiging.⁶⁴

Ook elders op Java vonden er extreem gewelddaden plaats. De provincie Midden-Java was volgens Bussemaker eveneens doortrokken van de Bersiap.⁶⁵ In een verklaring is te lezen hoe in oktober 1945 zeventien Europese, Ambonese, Menadonese en Chinese fabrieksmedewerkers uit Djatibarang werden opgepakt, gedetineerd en vermoord. “Allen moesten aan de rand van de gegraven kuil staan en toezien, hoe de slachtoffers een voor in de kuil geworpen werden en daarna werden doorstoken met bamboe roentjings [geslepen speer]. De baby’s werden omhoog geworpen en opgevangen op een bamboe roentjing.”⁶⁶ In de provincie West-Java werd er vanaf 2 oktober 1945 een voedselboycot ingesteld tegen alle Europeanen en Indo-Europeanen. Ook werd het hen verboden om op pasars (markt) te komen.⁶⁷ In een verklaring over de massamoorden in Koeningan is te lezen hoe slachtoffers werden mishandeld, gemutileerd, gestoken met speren, gestenigd en levend begraven.⁶⁸

⁶¹ Frederick, ‘The killing of Dutch and Eurasians in Indonesia’s national revolution (1945-49)’, 362.

⁶² Ibidem, 364.

⁶³ Ibidem, 364.

⁶⁴ Bijlage 1, *Het verhaal van Jack Boer*.

⁶⁵ Bussemaker, *Bersiap! Opstand in het paradijs*, 193.

⁶⁶ ‘Afschrift van een verslag over vermoorde personen in October 1945 in de omgeving van Pekalongan’, Archief van Tranen, *Volledige dossier Jack Boer excessen Bersiap*, documentnummer 091, pagina 1, <http://www.archiefvantranen.nl/dossier/documenten/> (geraadpleegd 15 februari 2019).

⁶⁷ Bussemaker, *Bersiap! Opstand in het paradijs*, 151.

⁶⁸ ‘Massamoord te Koeningan, ten tijde van de proclamatie van de Republiek’, Archief van Tranen, *Volledige dossier Jack Boer excessen Bersiap*, documentnummer 088, pagina 1, <http://www.archiefvantranen.nl/dossier/documenten/> (geraadpleegd 15 februari 2019).

Het ontbrak de jonge Republiek Indonesia echter aan een centraal machtsapparaat.⁶⁹ De regering had weinig controle over de rondtrekkende pemoeda's en het geweld.⁷⁰ De regering vreesde hierdoor de steun van de Geallieerden kwijt te raken. Zij had immers beloofd om een – voor westerse zakelijke belangen – open economie en een vreedzame sociale omgeving mogelijk te maken.⁷¹ Om deze reden werden uiteindelijk tienduizenden Europese en Indo-Europese burgers geïnterneerd. Naast de 30 nog bestaande Jappenkampen werden er 120 interneringslocaties ingericht met het doel deze kwetsbare burgers te evacueren naar 'key zones', zoals de havenstad Soerabaja.⁷² Echter, naarmate de Britten werden teruggedreven verslechterden de omstandigheden in veel van deze locaties. Vanaf eind november 1945 voerden de pemoeda's ook gewelddadige aanvallen uit op de 'beschermingskampen'.⁷³

1.4 Het 'einde' van de Bersiap

Lange tijd bleven verschillende enclaves of 'key zones' onder Britse controle, waaronder de belangrijke gouvernementele steden Batavia en Buitenzorg. Afhankelijk van de strijd raasde de Bersiap in sommige delen van Java door tot december 1945, maar in sommige delen tot in het voorjaar en halverwege het jaar 1946.⁷⁴ Nadat Nederland onder druk van de Britten het principe van het Indonesische recht op zelfbeschikking had erkend, arriveerden op 24 februari 1946 de eerste Nederlandse militaire eenheden.⁷⁵ Nederland probeerde de situatie te stabiliseren. De KNIL werden gereorganiseerd en de totale troepenmacht werd versterkt naar meer dan 120.000 man.⁷⁶ Vervolgens ontstond er op 14 oktober 1946 een wapenstilstand met de Republiek Indonesië, en konden de eerste Brits-Indische militaire eenheden zich terugtrekken.⁷⁷

Zoals al in de historiografie is genoemd, stelt Cribb dat het geweld van de Bersiap op Java van augustus tot november 1945 duurde. Limpach ziet het vertrek van de Britse-Indische eenheden in het najaar van 1946 als een eindpunt. Echter, Raben stelt – evenals Frederick en Limpach – dat de gewelddadigheden nog veel langer hebben aangehouden, en zelfs tot in het jaar 1949 werden gepleegd.⁷⁸ Eenzelfde beeld is uit de primaire bronnen gebleken.⁷⁹

⁶⁹ Bussemaker, *Bersiap! Opstand in het paradijs*, 327-328.

⁷⁰ Andere Tijden, "Revolusi in Indonesië".

⁷¹ Cribb, 'The brief genocide of Eurasians in Indonesia, 1945/1946', 425.

⁷² Limpach, *De brandende kampongs van Generaal Spoor*, 140.

⁷³ Bussemaker, *Bersiap! Opstand in het paradijs*, 193.

⁷⁴ *Ibidem*, 151.

⁷⁵ Limpach, *De brandende kampongs van Generaal Spoor*, 53-54.

⁷⁶ E.J. Dommering, 'De Nederlandse publieke discussie en de politionele acties in Indonesië', (NJB, 1994), https://www.ivir.nl/publicaties/download/NJB_1994_277.pdf (geraadpleegd 20 februari 2019).

⁷⁷ Limpach, *De brandende kampongs van Generaal Spoor*, 54.

⁷⁸ Raben, 'On genocide and mass violence in Colonial Indonesia', 492.

⁷⁹ Bijlage 2, *Kwantitatief onderzoek*, tabel 3.

Het geweld van Indonesische strijdkrachten bleef aanhouden.⁸⁰ In het najaar van 1946 werden daarom het Korps Militaire Politie en de Divisie ‘7 December’ opgericht om het geweld te bedwingen.⁸¹ Nederland wilde namelijk – mede vanwege zijn economische belangen en de zelfbenoemde beschavingsmissie – geen afscheid nemen van zijn koloniale ambities, en sloot zijn ogen voor de sinds 1942 veranderde situatie in Indonesië.⁸² De Indonesische aristocratie – traditioneel een bondgenoot in het indirecte koloniale bewind – was verder verzwakt, en ondertussen bereikten de charismatische president Soekarno en de intellectuele vicepresident Hatta de mensenmassa door veel politieke stromingen te verenigen.⁸³ De Nederlandse regering bleef de proclamatie van Soekarno als een marionettencoup zien, die niet losgemaakt kon worden van de ervaring met ‘Duitse collaborateurs’.⁸⁴ De Bersiap mondde uiteindelijk uit in de beruchte Indonesische Onafhankelijkheidsoorlog (1945-1949).

1.5 Conclusie

Geconcludeerd kan worden dat de Bersiap gekenmerkt wordt door machtsvacuüm. Terwijl een groot deel van de Nederlandse en Europese burgers ‘beschermd’ werd in interneringskampen, werd de bevolking buiten de kampen geconfronteerd met een loyaliteitsconflict tussen het kolonialisme en nationalisme. Etnische spanningen werden onderdeel van dit conflict, waarbij de angst voor een koloniale herbezetting de polarisatie vergrootte. Door het ontbreken van een centraal machtsapparaat konden lokale pemoeda’s een ‘vrijheidsstrijd’ voeren en werden met name Indo-Europese burgers en vermeende ‘koloniale representanten’ het slachtoffer van de extreme gewelddaden. Veel van de ‘bestialiteiten’ lijken afhankelijk te zijn geweest van het verloop van de militaire strijd op Java. Door de komst van de eerste Nederlandse militairen mondde de Bersiap uit in een langslpende (de)kolonisatieoorlog. Het is echter de vraag hoe het geweld gedefinieerd kan worden. In hoofdstuk 2 volgt een nadere uitwerking van het theoretische kader om vast te kunnen stellen of er sprake is geweest van een genocide.

⁸⁰ Limpach, *De brandende kampongs van Generaal Spoor*, 53-54.

⁸¹ Ministerie van Defensie, ‘1945-1949: Van Nederlands-Indië naar Indonesië,’ <https://www.defensie.nl/onderwerpen/tijdljn-militaire-geschiedenis/1945-1949-van-nederlands-indie-naar-indonesie> (geraadpleegd 3 februari 2019).

⁸² Limpach, *De brandende kampongs van Generaal Spoor*, 737.

⁸³ *Ibidem*, 129.

⁸⁴ *Ibidem*, 129.

Hoofdstuk 2 *Het definiëren van een genocide*

2.1 Inleiding

“*The Contracting Parties, having considered the declaration made by the General Assembly of the United Nations in its resolution 96 (I) dated 11 December 1945 that genocide is a crime under international law, contrary to the spirit and aims of the United Nations and condemned by the civilized world.*”⁸⁵ Zo luidt de aanhef van het ‘Verdrag voor het voorkomen en bestraffen van de misdaad van genocide’. In dit hoofdstuk staat de vraag centraal hoe een genocide gedefinieerd kan worden. Allereerst worden de definitie van Raphael Lemkin en het genoemde verdrag van de Verenigde Naties besproken, welke internationaal de basis vormen van het begrip ‘genocide’ en eveneens de basis van het theoretische kader in dit onderzoek. In dit hoofdstuk volgt een problematisering van de definitie en een aantal mogelijkheden om de definitie van genocide te herzien. Vanuit de afbakening van het begrip volgen een aantal criteria die in hoofdstuk 3 ter operationalisering gebruikt worden voor een analyse van de bronnen.

2.2 Controverse van de definitie genocide

Genocide is geen nieuw fenomeen. Tot de Tweede Wereldoorlog was een volkerenmoord – in de woorden van Winston Churchill – een ‘misdad zonder naam’.⁸⁶ De term werd in 1944 naar aanleiding van de Holocaust bedacht door de Pools-Joodse jurist Raphael Lemkin (1900-1959), die in 1939 via Zweden naar de Verenigde Staten voor het antisemitisme was gevlucht.⁸⁷ Hij voegde het Griekse woord *genos* (ras of volk) en het Latijnse woord *-caedo* ofwel *cide* (vermoorden) samen tot ‘genocide’.⁸⁸ Lemkin definieerde een genocide als een gecoördineerd plan van verschillende acties gericht op de vernietiging van essentiële fundamenteën van het leven van nationale groepen, met als doel deze groepen te vernietigen.⁸⁹ Een dergelijk plan beoogt het doen verdwijnen van de politieke en sociale instituten, cultuur, taal, nationale gevoelens, godsdienst, economisch bestaansrecht, en verwoesting van persoonlijke veiligheid, vrijheid, gezondheid, waardigheid en de levens van de individuen die tot de groep behoren.⁹⁰

⁸⁵ United Nations, “No. 1021. Convention on the prevention and punishment of the crime of genocide. Adopted by the General Assembly of the United Nations on 9 December 1948,”

<https://treaties.un.org/doc/publication/unts/volume%2078/volume-78-i-1021-english.pdf> (geraadpleegd 5 maart 2019).

⁸⁶ Jones, *Genocide: A Comprehensive Introduction*, 11.

⁸⁷ Martin Mennecke, ‘Genocide en het internationaal recht’, *NIOD*, 145.

<https://www.niod.nl/sites/niod.nl/files/Genocide%20en%20internationaal%20recht.pdf>

⁸⁸ Raphaël Lemkin, *Axis Rule in Occupied Europe: Laws of Occupation, Analysis of Government, Proposals for Redress* (Washington DC: Carnegie Endowment for International Peace, 1994), 79-80.

⁸⁹ Jones, *Genocide: A Comprehensive Introduction*, 15.

⁹⁰ Mennecke, ‘Genocide en het internationaal recht’, 145.

Het met een intentie vernietigen van een nationale of etnische groep – op basis van een collectieve identiteit – vindt volgens Lemkin plaats in twee fases: de vernietiging van het nationale patroon van de onderdrukte groep, en het opleggen van een nationaal patroon van de onderdrukker.⁹¹ Na een succesvolle lobby ter bestraffing, betrijding en voorkoming van een genocide als misdaad, werd op 9 december 1948 het Genocideverdrag aangenomen door de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties. Dit gebeurde een dag na het aannemen van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens. Het verdrag bestaat uit negentien bepalingen, waarvan de eerste drie artikelen het meest belangrijkst zijn in dit onderzoek.

Artikel	Bepalingen
I	De Verdragsluitende Partijen stellen vast, dat genocide, ongeacht of het feit in vredes- dan wel in oorlogstijd wordt bedreven een misdrijf is krachtens internationaal recht, welk misdrijf zij op zich nemen te voorkomen en te bestraffen.
II	In dit Verdrag wordt onder genocide verstaan een van de volgende handelingen, gepleegd met de bedoeling om een nationale, etnische, godsdienstige groep, dan wel een groep, behorende tot een bepaald ras, geheel of gedeeltelijk als zodanig te vernietigen: <ul style="list-style-type: none"> a. het doden van leden van de groep; b. het toebrengen van ernstig lichamelijk of geestelijk letsel aan leden van de groep; c. het opzettelijk aan de groep opleggen van levensvoorwaarden die gericht zijn op haar gehele of gedeeltelijke lichamelijke vernietiging; d. het nemen van maatregelen, bedoeld om geboorten binnen de groep te voorkomen; e. het gewelddadig overbrengen van kinderen van de groep naar een andere groep.
III	Strafbaar zijn de volgende handelingen: <ul style="list-style-type: none"> a. genocide; b. samenspanning om genocide te plegen; c. rechtstreeks en openbaar aanzetten tot genocide; d. poging tot genocide; e. medeplichtigheid aan genocide.

*Artikelen uit het ‘Verdrag voor het voorkomen en bestraffen van de misdaad van genocide’.*⁹²

Om vast te stellen of er sprake is van een vernietiging van een groep zijn de genoemde handelingen in Artikel II van belang. *Lid a* betreft het opzettelijk doden van leden van een groep, ofwel moord en doodslag.⁹³ Het Internationaal Strafhof, Joegoslaviëtribunaal en Rwandatribunaal vereisen voor wat betreft *lid b* niet dat zwaar lichamelijk of geestelijk letsel van zodanige aard was dat het de groep met geheel of gedeeltelijke vernietiging bedreigde.⁹⁴ Onder *lid c* – het opzettelijk aan de groep opleggen van levensvoorwaarden die gericht zijn op haar vernietiging – worden ook methoden bedoeld die niet onmiddellijk tot de dood leiden.⁹⁵

⁹¹ Lemkin, *Axis Rule in Occupied Europe*, 79-80.

⁹² Overheid.nl, “Verdrag inzake de voorkoming en de bestraffing van genocide, Parijs, 09-12-1948” https://wetten.overheid.nl/BWBV0005551/1966-09-18#Verdrag_2 (geraadpleegd 6 maart 2019).

⁹³ L.J. van den Herik en F.A. Haijer, *Wet internationale misdrijven* uit Van den Bosch c.s. Militair Straf- en Tuchtrecht (Kluwer, juni 2013), 16.

⁹⁴ Herik en Haijer, *Wet internationale misdrijven*, 16.

⁹⁵ *Ibidem*, 16.

Lid d betreft het nemen van maatregelen, bedoeld om geboorten binnen de groep te voorkomen. Dit zijn gedwongen fysieke en mentale maatregelen die leiden tot het voorkomen van voortplanting.⁹⁶ Op basis van *lid e* – het gewelddadig overbrengen van kinderen – stelt het Internationaal Strafhof dat kinderen ook zonder dwang en dreiging van fysiek geweld overgebracht kunnen worden van de ene groep naar een andere groep.⁹⁷ Een minstens zo belangrijke factor is het oogmerk van de daders om een nationale, etnische, raciale of religieuze groep als zodanig geheel of gedeeltelijk te vernietigen.⁹⁸ Het gaat hier om de vaststelling van intenties om – met of zonder voorbedachten rade – gewelddadigheden te plegen.

2.2.1 *Problematisering van de definitie*

De definitie van Lemkin is met het aannemen van het Genocideverdrag in 1948 veranderd. Er worden namelijk maar vier specifieke groepen beschermd. Ten tijde van het opstellen van het verdrag werden ook andere definities overwogen. Op last van onder andere de Sovjet-Unie werden de politieke groepen uit de definitie gehaald.⁹⁹ Uiteindelijk zijn sociale en politieke groepen en instituten niet opgenomen in het verdrag. Er is daarom veel kritiek op de eenzijdigheid van de juridische definitie van het Genocideverdrag. Frankrijk heeft deze lacune gevuld door genocide ook strafbaar te stellen indien zij is gericht tegen een naar enig ander criterium gedefinieerde groep.¹⁰⁰ Andere op groepen gerichte misdrijven zijn schendingen van de mensenrechten en kunnen bestraft worden als een misdrijf tegen de menselijkheid.¹⁰¹

De groepen in de juridische definitie worden echter niet nader omschreven in het Genocideverdrag. Het Rwandatribunaal definieert een nationale groep daarom als een verzameling van mensen die ervaren dat zij een juridisch verband delen op basis van gemeenschappelijk burgerschap, gekoppeld aan wederkerigheid van rechten en plichten.¹⁰² Een raciale groep wordt gedefinieerd als de erfelijke fysieke kenmerken, vaak geïdentificeerd met een geografische regio, ongeacht taalkundige, culturele, nationale of religieuze factoren.¹⁰³ De opsomming van groepen bevat alle stabiele en permanente groepen die op een permanente manier zijn gevormd en waarvan het lidmaatschap wordt bepaald door de geboorte.¹⁰⁴

⁹⁶ Herik en Haijer, *Wet internationale misdrijven*, 16-17.

⁹⁷ *Ibidem*, 17.

⁹⁸ *Ibidem*, 14.

⁹⁹ Mennecke, 'Genocide en het internationaal recht', 152-153.

¹⁰⁰ Herik en Haijer, *Wet internationale misdrijven*, 15.

¹⁰¹ Amnesty International, "Genocide en Genocideverdrag", <https://www.amnesty.nl/encyclopedie/genocide-en-genocideverdrag> (geraadpleegd 15 januari 2019).

¹⁰² Herik en Haijer, *Wet internationale misdrijven*, 15.

¹⁰³ *Ibidem*, 15.

¹⁰⁴ *Ibidem*, 15.

Veel wetenschappers vinden de vereisten in het Genocideverdrag een ‘te hoge drempel opwerpen’. Zo vereist het verdrag een specifieke intentie van de pleger(s) van genocide om een van de beschermde groepen te vernietigen, en niet alleen de intentie om een genocidehandeling te plegen.¹⁰⁵ Zo is het moeilijk te bewijzen dat een pleger – door leden van een bepaalde groep te doden en op te jagen – ook de intentie had om de groep als zodanig te vernietigen.¹⁰⁶ Ook wordt er een sterkere nadruk gelegd op fysieke en biologische vernietiging en minder op sociale vernietiging.¹⁰⁷ De zinssnede over ‘ernstig lichamenlijk of geestelijk letsel’ is eveneens controversieel en ambigu, omdat betreffende daden vrij te interpreteren zijn.¹⁰⁸

De definities van Lemkin en de VN worden vaak aan de Holocaust gelinkt. In de afgelopen decennia zijn er daarom veel vergelijkende studies gedaan en nieuwe wetenschappelijke definities van genocide geformuleerd. Professor Adam Jones benoemt in zijn boek 25 definities die de dubbelzinnigheden van het VN-verdrag en de constituerende debatten weerspiegelen.¹⁰⁹ Kenmerkend is de discussie over wie de autoriteit heeft (staat of niet-statelijke actoren), wie de slachtoffers zijn, wat de doelen zijn om tot een vernietiging te komen, de schaal waarop een genocide plaatsvindt, en de toegepaste strategieën.¹¹⁰

Uit de historiografie blijkt eveneens dat er verschillende definities van een genocide worden gehanteerd. Cribb definieert het geweld van de Bersiap als ‘a brief genocide’.¹¹¹ Frederick noemde naast de definities ‘genocidale massamoord’ en ‘vergeldende, xenofobische, hegemoniale genocide of politicide’¹¹², ook de mogelijk treffende definitie ‘subaltern genocide’, gepostuleerd door de Australische historicus Dirk Moses.¹¹³ Hierbij merkt Frederick op dat het allesbehalve gemakkelijk is om de daders van het geweld, hun intenties en de slachtoffers te categoriseren en te theoretiseren.¹¹⁴ Raben stelt dat veel van de veronderstellingen over genocide problematisch zijn in een koloniale situatie, omdat veel geweld gemotiveerd lijkt te zijn door dezelfde impulsen en beslissingen.¹¹⁵ Om deze reden komt hij tot de conclusie dat veel (anti)koloniaal geweld ‘strong genocidal overtones’ bevat, omdat een reeks impliciete ideeën kunnen leiden tot discriminatie en specifieke extreme gewelddaden.¹¹⁶

¹⁰⁵ Mennecke, ‘Genocide en het internationaal recht’, 150.

¹⁰⁶ Ibidem, 152.

¹⁰⁷ Jones, *Genocide: A Comprehensive Introduction*, 22.

¹⁰⁸ Ibidem, 23.

¹⁰⁹ Ibidem, 23.

¹¹⁰ Ibidem, 28-33.

¹¹¹ Cribb, ‘The brief genocide of Eurasians in Indonesia, 1945/1946’, 436.

¹¹² Politicide: moord en vernietiging van leden van een groep op basis van politieke gronden.

¹¹³ Frederick, ‘The killing of Dutch and Eurasians in Indonesia’s national revolution (1945-49)’, 375.

¹¹⁴ Ibidem, 359.

¹¹⁵ Ibidem, 499.

¹¹⁶ Raben, ‘On genocide and mass violence in Colonial Indonesia’, 499.

Er dienen echter een drietal overwegingen in ogenschouw genomen te worden. Ten eerste moeten we waken voor een zogenoemd ‘definitionalism’, waarbij het definiëren van een genocide belangrijker wordt. De omvang en de enorme menselijke tragedie van een gebeurtenis kunnen hierdoor geminimaliseerd worden tot slechts een aantal woorden.¹¹⁷

Ten tweede, zo stelt de socioloog Leo Kuper, is het niet nuttig om nieuwe definities van genocide te creëren wanneer er een internationaal erkende definitie is vastgelegd in het verdrag van de VN, welke de basis vormt voor effectieve (juridische) maatregelen.¹¹⁸ Desondanks is er een rol voor historisch onderzoek weggelegd. Er zijn verschillende manieren om met de nasleep van dergelijke gebeurtenissen om te gaan. De voornaamste strategieën zijn de uitleg van historici en de berechting door rechters.¹¹⁹ In strafzaken maken rechters vaak gebruik van historische kennis en kritiek. Als getuigen-deskundigen spelen historici vanwege hun expertise op het vlak van de historische bronkritiek soms de hoofdrol in de bewijsvoering.¹²⁰

Ten derde kunnen misdaden van een genocide niet meer vervolgd worden. Het Genocideverdrag is namelijk sinds 12 januari 1951 juridisch bindend. Gepleegde misdaden van voor deze datum worden daarom niet wettelijk vervolgd.¹²¹ De Bersiap kan – wanneer er sprake is van een genocide – daarom niet meer bestraft worden. Wel kunnen de misdaden buiten de rechtbank worden ‘bestempeld’ als een genocide. Deze bestempeling kan recht doen aan de subjectieve beleving van slachtoffers en nabestaanden en hen enige voldoening geven.

2.3 Onderzoeksmethodologie

Op basis van de hiervoor genoemde overwegingen vormt het ‘Verdrag voor het voorkomen en bestraffen van de misdaad van genocide’ van de VN de basis van het theoretische kader. Ter operationalisering van het onderzoek vormen de bepalingen in Artikel II van het verdrag de criteria om de documenten uit de ordner van Jack Boer te onderwerpen aan een nadere analyse, en om vast te stellen of het geweld in de primaire bronnen gedefinieerd kan worden als een genocide. De volgende zeven criteria zijn geformuleerd:

1. *Slachtoffergroepen*: het geheel of gedeeltelijk vernietigen van een nationale, etnische, godsdienstige of raciale groep.
2. *Moord en doodslag*: het opzettelijk doden van leden van een groep.

¹¹⁷ Jones, *Genocide: A Comprehensive Introduction*, 34.

¹¹⁸ Ibidem, 24.

¹¹⁹ Antoon De Baets, ‘Na de genocide: Waarheidsstrategieën van rechters en historici’, in *Tijdschrift voor Geschiedenis*, vol. 116 (2003), nr.2, 212.

¹²⁰ Ibidem, 212.

¹²¹ Mennecke, ‘Genocide en het internationaal recht’, 148.

3. *Zwaar lichamelijk of geestelijk letsel*: het toebrengen van ernstig lichamelijk of geestelijk letsel aan leden van een groep.
4. *Levensomstandigheden*: het opzettelijk aan de groep opleggen van levensvoorwaarden die gericht zijn op haar gehele of gedeeltelijke lichamelijke vernietiging.
5. *Voorkomen van geboorten*: het nemen van maatregelen, bedoeld om geboorten binnen de groep te voorkomen.
6. *Kinderen onder dwang overbrengen*: het onder dwang overbrengen van kinderen van de groep naar een andere groep.
7. *Oogmerk van de daders*: het oogmerk van de dader om een nationale, etnische, raciale of religieuze groep als zodanig geheel of gedeeltelijk te vernietigen.

Tevens dient opgemerkt te worden dat historici zoals Cribb en Frederick geen gebruik maken van de wettelijke bepalingen in het Genocideverdrag om vast te stellen of het geweld van de Bersiap een genocide was. Aangezien de definitie van genocide van de VN de enige internationaal erkende juridische definitie is, kan met de geformuleerde criteria een andere licht geworpen worden op het geweld van de Bersiap. In hoofdstuk 3 volgt aan de hand van de criteria een analyse, ofwel een toetsing van de primaire bronnen uit de ordner van Boer.

2.4 Conclusie

Geconcludeerd kan worden dat de definitie van genocide ambigu is. De door Lemkin bedachte definitie van genocide werd in een aangepaste formulering vastgelegd in het Genocideverdrag van 1948. Er bestaat daarom veel wetenschappelijk debat over de afbakening van het begrip. Ondanks de kritiek is het verdrag onveranderd gebleven en vormt de enige internationaal erkende juridische definitie de basis van het theoretische kader. In hoofdstuk 3 volgt aan de hand van de opgestelde criteria een analyse van de primaire bronnen om vast te kunnen stellen of het geweld van de Bersiap te definiëren is als een genocide. De juridische invalshoek binnen dit historische onderzoek kan een dergelijke duiding versterken en rechtvaardigen.

Hoofdstuk 3 *Het beoordelen van de Bersiap*

3.1 Inleiding

“Door de wimpers van mijn neergeslagen oogleden, zag ik toen een schouwspel zó stuitend, zó weerzinwekkend en afgrijselijk in zijn realiteit, dat het wellicht zijn weerga in de geschiedenis niet vindt.” Leonore Sinsu-Andries maakte mee hoe op grote schaal mensen werden mishandeld en vermoord in de Simpang Club in Soerabaja.¹²² Het is de vraag of de gebeurtenissen in deze sociëteit, en ook andere gewelddadigheden op Java, te definiëren zijn als een genocide. In dit hoofdstuk staat daarom de vraag centraal of het geweld van de Bersiap overeenkomstig is met de criteria die gesteld zijn aan de definitie van genocide. Allereerst volgt een uiteenzetting van de selectie van de bronnen, en een bronkritiek. Aan de hand van de in hoofdstuk 2 vastgestelde criteria worden de primaire bronnen nader geanalyseerd. Ter conclusie volgt er een slotanalyse.

3.2 Selectie en kwantificatie van de bronnen

De ordner van Jack Boer bestaat – minus een drietal dubbele documenten – uit 123 primaire bronnen. Door middel van onderzoek zijn de bronnen gekwantificeerd op basis van het type bronnen, de periode waarop de bronnen betrekking hebben en het jaar van vervaardiging. Het merendeel van de bronnen bestaat uit verslagen van ‘onder aanbod van ede’ afgelegde verklaringen, informant rapporten en opgaves over bepaalde gewelddadigheden (respectievelijk 24%, 11% en 9% van het totaal).¹²³ Van alle documenten heeft 56% van de ordner van Boer betrekking op de Bersiap, en waarvan een groot deel op het najaar van 1945.¹²⁴ Maar liefst 67% van alle primaire bronnen is in het jaar 1947 vervaardigd.¹²⁵

Niet alle 69 geselecteerde bronnen hadden betrekking op het geweld van de Bersiap jegens Nederlandse en Nederlandsgezinde burgers op het eiland Java.¹²⁶ De overige 56 bronnen die hier wel betrekking op hebben zijn verder onderzocht, waarbij de bronnen vanwege hun omvang en vanuit het oogpunt van objectiviteit zijn gekwantificeerd (bijlage 2). Om tot een betere duiding te komen is er een onderscheid gemaakt tussen het geweld buiten en binnen interneringslocaties en het geweld jegens groepen en individuen. Sommige bronnen gaan over dezelfde gebeurtenis of over meerdere delicten, en sommige bronnen bestaan uit meerdere documenten. In veel bronnen worden daarom meerdere gewelddadigheden beschreven.

¹²² Bijlage 3, *De Simpang Club in Soerabaja*, 45.

¹²³ Bijlage 2, *Kwantitatief onderzoek*, tabel 2.

¹²⁴ Ibidem, tabel 3.

¹²⁵ Ibidem, tabel 4.

¹²⁶ Ibidem, tabel 5.

Gewelddadigheden	Buiten interneringslocaties		Binnen interneringslocaties	
	Groep	Individueel	Groep	Individueel
Aanranding	0	0	0	1
Afslachting ¹²⁷	14	4	1	1
Bombardement	2	0	2	0
Brandmerking	1	0	0	0
Brandstichting	1	0	0	0
Dierenhokken ¹²⁸	0	0	1	0
Doodgeschoten	1	4	3	7
Doodgeslagen	1	0	0	2
Doorboring ¹²⁹	0	0	1	1
Executie ¹³⁰	4	7	2	2
Kannibalisme	1	1	0	0
Levend begraven	1	4	0	1
Levend verbrand	5	3	0	0
Levend in een put gegooit	0	1	0	0
Marteling ¹³¹	1	3	3	4
Mishandeling	12	4	4	9
Mutilatie ¹³²	5	2	2	3
Onthoofding	2	3	2	1
Onthouding van voedsel, drinken, zorg en/of hygiëne	1	1	5	3
Ontvoering	9	48	1	1
Ophanging	0	0	1	0
Schotverwonding	0	4	0	0
Steekverwonding ¹³³	5	2	2	5
Steniging	0	0	1	1
Spietsen	0	0	1	0
Uit elkaar trekken ¹³⁴	0	1	0	0
Vastgebonden achter een rijdende wagen	4	4	1	0
Verdrijving	1	0	0	0
Vergiftiging	0	0	1	0
Vermist ¹³⁵	3	47	0	0
Vermoord ¹³⁶	31	48	5	4
Verplettering ¹³⁷	1	1	0	0
Wurging	0	0	1	1
Totaal	106	192	40	47

Tabel 1: Kwantitatief overzicht van gewelddaden jegens Nederlandse en Nederlandsgezinde burgers.

¹²⁷ Afslachting: op een gruwelijke wijze een of meerdere mensen vermoorden.

¹²⁸ Dierenhokken: mensen werden door middel van veel geweld in (te) kleine dierenhokken opgesloten.

¹²⁹ Doorboring: vrouwen werden met een bamboestok genitaal doorboord, waarna zij doodbloedden.

¹³⁰ Executie: het uitvoeren van de doodstraf naar aanleiding van een 'gerechtelijk vonnis'.

¹³¹ Marteling: volgens Amnesty iedere handeling waardoor opzettelijk hevige lichamelijke of geestelijke pijn of leed wordt toegebracht door of met instemming van een 'overheidsfunctionaris', met als doel het verkrijgen van inlichtingen, bestraffing, intimidatie of dwang. <https://www.amnesty.nl/encyclopedie/marteling-geschiedenis-methoden-internationaal-recht-psychologie-campagnes> (geraadpleegd 10 maart 2019).

¹³² Mutilatie: het verwonden of verminken van lichamen door het af- of opengesneden van lichaamsdelen.

¹³³ Steekverwonding: verwondingen door middel van een bamboe, kapmes, bajonet of andere wapens.

¹³⁴ Uit elkaar trekken: mensen werden aan meerdere auto's vastgebonden, waarna de auto's met enige snelheid van elkaar wegreden, waarna de lichamen 'uit elkaar werden getrokken' en na verloop van tijd de dood intrad.

¹³⁵ Vermissing: het verschil tussen 'vermist' en 'ontvoerd' is veelal minimaal geweest, omdat vermiste personen vrijwel meestal ontvoerd bleken te zijn geweest.

¹³⁶ Vermoord: sommige bronnen spreken enkel over 'vermoord', zonder enige duiding van de geweldsdaad.

¹³⁷ Verplettering: schedels werden gekraakt met een voorwerp, of tegen een putrand geworpen.

3.3 Bekritisering van de ordner van Boer

Alle 56 documenten zijn onderworpen aan bronkritiek. Een groot deel van dit bronmateriaal is als afschrift – ofwel een kopie van een origineel getypt document – afkomstig van overheidsdiensten zoals de Opsporingsdienst Overledenen (O.D.O.) en de Netherlands Forces Intelligences Service (N.E.F.I.S.).¹³⁸ Bert Immerzeel, beheerder en auteur van de Java Post, stelt – naar aanleiding van de documentaire *Archief van Tranen* en de ordner van Boer – dat de documenten niet geheel bijzonder zijn. Onderzoeken naar moorden en moordenaars werden door de N.E.F.I.S. en de O.D.O. uitgevoerd. De stukken werden – aangezien Nederland nog in oorlog was – per definitie geclassificeerd met ‘geheim’ en naderhand gearchiveerd.¹³⁹

Voor wat betreft de herkomst van het bronmateriaal heeft documentairemaakster Van der Molen bevestigd dat de documenten uit de ordner van Boer afkomstig zijn uit verschillende archieven.¹⁴⁰ Het is echter niet van ieder document duidelijk uit welk archief de bron precies komt. Volgens Immerzeel is een deel van de bronnen via het Nationaal Archief te raadplegen, en daarom inmiddels ook niet meer zo geheim.¹⁴¹ Ook heb ik de bevestiging gekregen dat de bronnen door Boer zijn verzameld voor het schrijven van zijn boek.¹⁴² We weten echter niets over de zoekcriteria van Boer en welke bronnen hij wel of niet bewust heeft gebruikt.

Desondanks geven de bronnen een goed en betrouwbaar beeld van het geweld van de Bersiap. Zo werd de informatie van personen in de N.E.F.I.S.-verklaringen voorzien van het kenmerk ‘matig intelligent, kan betrouwbaar worden geacht’ of ‘intelligent en betrouwbaar’. Er moet rekening gehouden worden met dat de traumatische ervaringen van slachtoffers of ooggetuigen kunnen afwijken van de ‘werkelijkheid’. Allereerst is het merendeel van de verklaringen pas in 1947 opgesteld. Nederland kreeg in 1946 militaire toegang tot Indonesië, en probeerde naderhand orde op zaken te stellen door zoveel mogelijk gebeurtenissen ten tijde van de Bersiap schriftelijk vast te leggen. Ten tweede zijn niet alle documenten even gedetailleerd of uitgebreid beschreven voor wat betreft bepaalde gebeurtenissen en gewelddadigheden. Ten derde wordt enkel het Nederlandse perspectief belicht. Bepaalde informatie kan daarom bevooroordeeld zijn vastgelegd of bewust ontbreken. Desalniettemin komt de informatie uit de bronnen overeen met andere bronnen en secundaire literatuur, waardoor de primaire bronnen waardevol zijn gebleken voor dit onderzoek.

¹³⁸ Bijlage 2, *Kwantitatief onderzoek*, tabel 6.

¹³⁹ Bert Immerzeel, “Archief van Tranen?” in *Java Post* 30 augustus 2012.
<https://javapost.nl/2012/08/30/archief-van-tranen/> (geraadpleegd 25 februari 2019).

¹⁴⁰ Bijlage 1, *Het verhaal van Jack Boer*.

¹⁴¹ Bert Immerzeel, “Archief van Tranen?” (2012).

¹⁴² Bijlage 1, *Het verhaal van Jack Boer*.

3.4 Analyse van het bronmateriaal

Om tot een antwoord op de centrale onderzoeksvraag te komen zijn alle 56 primaire bronnen nader geanalyseerd door middel van de in hoofdstuk 2 geformuleerde criteria.

3.4.1 Slachtoffergroepen

Hoewel het Genocideverdrag geen nadere duiding van slachtoffergroepen omschrijft, oordeelde het Rwandatribunaal dat de opsomming van groepen alle stabiele en permanente groepen bevat die zijn gevormd op een permanente manier en waarvan het lidmaatschap wordt bepaald door de geboorte.¹⁴³ Cribb stelt dat vooral Indo-Europeanen het slachtoffer werden tijdens de Bersiap.¹⁴⁴ Frederick stelt dat ook minderheden zoals Ambonezen, Medanozen en Timorezen werden gezien als ‘Europees’ en het slachtoffer werden van de extreme gewelddaden.¹⁴⁵ Limpach stelt alomvattend dat het geweld gericht was op Nederlanders, Indo-Europeanen, Ambonezen, en vermeende pro-Nederlandse beschouwde etnische, sociale en religieuze groepen of niet expliciet pro-Republikeinse zijnde ‘inheemse’ Indonesiërs.¹⁴⁶

Uit de primaire bronnen blijkt eveneens dat de gewelddadigheden gericht waren op meerdere groepen. In de 56 bronnen worden elf bevolkingsgroepen genoemd, waarvan Europeanen, Nederlanders en Indo-Europeanen de grootste slachtoffergroepen zijn.¹⁴⁷ Niet alle bronnen zijn echter even gedetailleerd en gedefinieerd. Zo worden met Europeanen ook Nederlanders en Indo-Europeanen bedoeld, en met Nederlanders worden soms ook Indo-Europeanen bedoeld. Desondanks kan de Europese of Nederlandse bevolking en de Indo-Europese bevolking gezien worden als een nationale en etnische groep, gebaseerd op een gemeenschappelijk burgerschap en een gedeelde sociaal-culturele identiteit. De andere groepen kunnen – los van hun identiteiten – gezien worden als ‘vermeend’ Nederlandsgezind.

3.4.2 Moord en doodslag

Het tweede criterium betreft het opzettelijk doden van leden van een groep.¹⁴⁸ In de primaire bronnen worden 33 soorten geweld genoemd. In sommigen bronnen wordt enkel het delict ‘afgeslacht’ of ‘vermoord’ genoemd, en niet alle daden hebben direct tot de dood geleid. In andere bronnen worden meer details over de toedracht van bepaalde gewelddaden beschreven.

¹⁴³ Herik en Haijer, *Wet internationale misdrijven*, 15.

¹⁴⁴ Cribb, ‘The brief genocide of Eurasians in Indonesia, 1945/1946’, 424.

¹⁴⁵ Frederick, ‘The killing of Dutch and Eurasians in Indonesia’s national revolution (1945-49)’, 363.

¹⁴⁶ Limpach, *De brandende kampongs van Generaal Spoor*, 131.

¹⁴⁷ Bijlage 2, *Kwantitatief onderzoek*, tabel 7.

¹⁴⁸ Herik en Haijer, *Wet internationale misdrijven*, 16.

Zo kunnen aan een executie ofwel een moord ook eerst een ontvoering, mishandeling, uithongering en tijdens verhoor een marteling voorafgegaan zijn. In de primaire bronnen uit de ordner van Boer worden in totaal 385 verschillende geweldsdelicten genoemd, waarvan 298 delicten buiten internering en 87 delicten tijdens een internering. Naast de 79 moorden hebben de afslachtingen, het doodschieten- en slaan, executeren, levend begraven en verbranden, levend in een put gooien, onthoofden, uit elkaar trekken en verpletteren van burgers direct geleid tot de dood. Uit tabel 1 blijkt dat van het geweld 46% buiten internering direct heeft geleid tot de dood. Zeker 43% van het geweld – waaronder ophanging, steniging, spietsing en wurging – heeft tijdens de interneringen direct geleid tot de dood van burgers.

Naast de in hoofdstuk 1 genoemde voorbeelden van gewelddaden geeft de verklaring in bijlage 3 eveneens een goed beeld van de situatie. Leonore Sinsu-Andries legde op 29 november 1947 een verklaring af aan de O.D.O. Zij werd op 22 oktober 1945 door een Brits-Indische pemoeda gearresteerd en overgebracht naar de Simpang Club. Ze werd namelijk verdacht een Nederlandse vlag in bezit te hebben. Mevrouw Sinsu-Andries zag hoe tal van bestempelde ‘Moesoeh’ (spionnen of verraders) werden geëxecuteerd. “*De moorden gingen onafgebroken door; steeds kwamen nieuwe gevangenen.*”¹⁴⁹ Hieruit blijkt een grote mate van opzet.

3.4.3 Zwaar lichamelijk of geestelijk letsel

Het derde criterium betreft het toebrengen van ernstig lichamelijk of geestelijk letsel aan leden van een groep. Niet alle handelingen hoeven direct tot de dood te leiden, zoals: martelingen, verkrachtingen, seksueel geweld of inhumane of vernederende behandelingen zijn ook aangemerkt als genocidale handelingen. Deze handelingen kunnen eveneens zwaar lichamelijk en geestelijk letsel kunnen veroorzaken in de juridische zin van het Genocideverdrag.¹⁵⁰

Uit de primaire bronnen blijkt dat er in meerdere gevallen sprake is geweest van zwaar lichamelijk of geestelijk letsel, welke niet direct tot de dood hebben geleid. In enkele bronnen worden aanranding, brandmerking en opsluiting in dierenhokken genoemd. In meerdere bronnen worden marteling, mishandeling, mutilatie, schot- en steekwonden en het vastbinden achter een rijdende wagen genoemd. Verkrachtingen komen echter niet voor in de primaire bronnen. Uit tabel 1 blijkt dat er meer dan 86 meldingen worden gemaakt van dergelijke handelingen. Ongeveer 16% van de 298 delicten buiten internering en 45% van de 87 delicten tijdens internering hebben geleid tot ernstig lichamelijk en geestelijk letsel.

¹⁴⁹ Bijlage 3, *De Simpang Club in Soerabaja*, 45.

¹⁵⁰ Herik en Haijer, *Wet internationale misdrijven*, 16.

In de verklaring van Leonore Sinsu-Andries wordt ook beschreven hoe vrouwen die ‘geheuld’ hadden met Japanse soldaten aan bomen werden vastgebonden. “*Geheel opgaande in hun luguber bedrijf drilden de beulen [...] hun bamboesperen om die daarna met al hun kracht in het geslachtsorgaan van het hulpeloze slachtoffer te drijven.*”¹⁵¹

3.4.4 Levensomstandigheden

Artikel II lid c betreft het opzettelijk aan de groep opleggen van levensvoorwaarden die gericht zijn op haar gehele of gedeeltelijke lichamelijke vernietiging. Dit hoeft niet onmiddellijk tot de dood te leiden, maar kan ook gaan over het beperken van noodzakelijke medische voorzieningen, systematische huisuitzettingen en gebrek aan gedegen huisvesting, kleding, hygiëne en medische zorg, of excessief werk of fysieke uitputting.¹⁵²

Uit de primaire bronnen blijkt er sprake te zijn geweest van dergelijke handelingen. In een enkel geval worden brandstichting en verdrijving genoemd. Buiten de interneringslocaties wordt er in twee bronnen gesproken over een onthouding van voedsel en medische zorg. Ook was er in sommige delen van Java sprake van een algehele – en jegens Europese en Indische burgers expliciete – voedselboycot.¹⁵³ In de bronnen wordt er acht keer gesproken over het onthouden van voedsel, drinken, zorg of hygiëne tijdens internering. De situatie in de – veelal geïmproviseerde – Republikeinse interneringslocaties bleek ook veelal slecht te zijn.¹⁵⁴

Uit bijlage 3 en een aantal andere bronnen blijkt dat slachtoffers zich moesten ontkleden, en vrijwel naakt ‘werden onderworpen aan een vernederend proces’.¹⁵⁵ Gevangenen werden mishandeld, tijdens ondervragingen gemarteld en – wanneer zij verdacht werden van enige loyaliteit aan het Nederlandse gezag – beschilderd met teksten zoals ‘NICA-honden’.¹⁵⁶

3.4.5 Voorkomen van geboorten

Artikel II lid d betreft het nemen van maatregelen, bedoeld om geboorten binnen de groep te voorkomen, zoals: sterilisatie, abortus, verkrachting, seksuele verminking, en het verbod om te trouwen.¹⁵⁷ In geen van de primaire bronnen worden deze handelingen genoemd.

¹⁵¹ Bijlage 3, *De Simpang Club in Soerabaja*, 45.

¹⁵² Herik en Haijer, *Wet internationale misdrijven*, 16.

¹⁵³ Bussemaker, *Bersiap! Opstand in het paradijs*, 151.

¹⁵⁴ Ibidem, 151.

¹⁵⁵ Frederick, ‘The killing of Dutch and Eurasians in Indonesia’s national revolution (1945-49)’, 363.

¹⁵⁶ ‘Moorden tijdens “Bersiap-tijd” in de Simpangclub, Werfstraat en in de gevangenis Boeboetan te Soerabaja’, Archief van Tranen, *Volledige dossier Jack Boer excessen Bersiap*, documentnummer 019, pagina 1, <http://www.archiefvantranen.nl/dossier/documenten/> (geraadpleegd 15 februari 2019).

¹⁵⁷ Herik en Haijer, *Wet internationale misdrijven*, 16-17.

3.4.6 Kinderen onder dwang overbrengen

Artikel II lid e betreft het overbrengen van kinderen van de groep naar een andere groep. Dit kan zonder dwang plaatsvinden, maar ook met dwang en bedreiging van fysiek geweld.¹⁵⁸ In geen van de primaire bronnen worden deze handelingen genoemd.

3.4.7 Oogmerk van de daders

Kenmerkend voor genocide is het oogmerk van de dader om een nationale, etnische, raciale of religieuze groep als zodanig geheel of gedeeltelijk te vernietigen.¹⁵⁹ De bronnen zijn echter aan ‘Nederlandse zijde’ opgesteld en bovendien niet allemaal even gedetailleerd beschreven. Desondanks is er gepoogd om de daders, hun motieven – ofwel de beweegredenen – en de intenties – met of zonder voorbedachten rade, ofwel bedacht of impulsief – van het geweld in kaart te brengen, zowel buiten als binnen de republikeinse interneringslocaties.

In de bronnen worden diverse motieven genoemd. Veruit de meeste motieven zijn antikoloniaal van aard. Veel burgers werden verdacht een NICA-spion of pro-Nederlands te zijn.¹⁶⁰ Ditzelfde geldt voor de motieven binnen de interneringslocaties. Een enkele bron spreekt zelfs over ‘staatsgevaarlijk’.¹⁶¹ In veel gevallen is het motief echter onbekend.

Voor wat betreft de daders wordt in bijna 20% van de 233 meldingen buiten en 37% van de 64 meldingen binnen de interneringslocaties gesproken over pemoeda’s.¹⁶² De ‘andere’ daders die worden genoemd zijn Republikeinse politieagenten, soldaten, bendeleden of lokale burgers, en bewakers in het geval van de interneringslocaties.¹⁶³ Van de meeste meldingen is het echter onbekend wie de daders zijn en dus wie verantwoordelijk is voor het geweld.

Op basis van de beschrijvingen in de bronnen is er gepoogd te achterhalen of de intenties van het geweld met of zonder voorbedachten rade door de daders zijn gepleegd. Van alle 222 meldingen over mogelijke intenties buiten de interneringslocaties lijkt bijna 7% van daden met voorbedachten rade te zijn gepleegd en 10% van de daden impulsief. Desondanks is in 83% van de meldingen het onbekend van welke intentie er sprake is.¹⁶⁴ Van alle 58 meldingen binnen de interneringslocaties lijkt 47% van de daden met voorbedachten rade te zijn gepleegd en 36% van de daden impulsief. Desondanks is de intentie in 17% van de meldingen onbekend.¹⁶⁵

¹⁵⁸ Herik en Haijer, *Wet internationale misdrijven*, 17.

¹⁵⁹ Ibidem, 14.

¹⁶⁰ Bijlage 2, *Kwantitatief onderzoek*, tabel 8.

¹⁶¹ Ibidem, tabel 9.

¹⁶² Ibidem, tabel 8.

¹⁶³ Ibidem, tabel 9.

¹⁶⁴ Ibidem, tabel 8.

¹⁶⁵ Ibidem, tabel 9.

Voor wat betreft de met voorbedachten rade gepleegde geweldsdelicten is het echter moeilijk te achterhalen of er sprake was van een plan of beleid. Aan een genocide hoeft echter geen plan of beleid ten grondslag te liggen, omdat beiden geen delictsbestanden van het Genocideverdrag zijn.¹⁶⁶ Dergelijke plannen of beleid kunnen echter wel bijdragen aan de bewijslast. De georganiseerde huiszoekingen, interneringen, martelingen, executies en afslachtingen lijken plan- of beleidsmatig te zijn. Dit zegt echter nog niets over de intenties van de daders en het oogmerk om de groepen geheel of gedeeltelijk te vernietigen.

3.5 Slotanalyse

Op basis van de primaire bronnen kan gesteld worden dat met name onbeschermden Europese en Nederlandse, Indo-Europese en andere vermeende ‘Moesoeh’ burgers buiten de interneringskampen het slachtoffer werden van extreme gewelddaden. Zowel groepen als individuen werden veelal met opzet vermoord, liepen zwaar lichamelijk en geestelijk letsel op, en werden in moeilijke levensomstandigheden gebracht. Uit de analyse blijkt echter niet dat voortplanting werd voorkomen en kinderen (onder dwang) werden overgebracht. Volgens het VN-verdrag kan ook een enkele handeling gekwalificeerd worden als een genocide.¹⁶⁷

Belangrijker is de vraag of de daders het oogmerk hadden om slachtoffergroepen geheel of gedeeltelijk te vernietigen. Er is echter veel onbekend over de daders, hun motieven en de intenties van het geweld van de Bersiap. Op basis van de bronnen en de literatuur is het echter aannemelijk dat veel van het geweld met een antikoloniaal motief werd gepleegd door ‘vrijheidsstrijders’, ofwel pemoeda’s. Cribb stelt daarentegen dat met name Indo-Europeanen vanwege hun etniciteit het slachtoffer werden. Een bron spreekt zelfs over rassenhaat, godsdienstwaanzin en sadisme.¹⁶⁸ In de primaire bronnen zijn echter – met in ogenschouw de eerdergenoemde tekortkomingen van het bronmateriaal – geen duidelijke nationale, etnische, religieuze of raciale motieven gevonden. Wel is het aannemelijk dat op basis van uiterlijke en materiele kenmerken de slachtoffers geassocieerd werden met de koloniale bovenlaag. Ook Frederick, Limpach en Raben stellen dat andere groepen vanwege hun vermeende koloniale loyaliteit het slachtoffer werden. Bovendien is Cribb degene die stelt dat de Bersiap gekenmerkt wordt door een loyaliteitskwestie tussen het kolonialisme en nationalisme.¹⁶⁹

¹⁶⁶ Herik en Haijer, *Wet internationale misdrijven*, 14.

¹⁶⁷ Ibidem, 15.

¹⁶⁸ ‘Massamoord te Koenigan, ten tijde van de proclamatie van de Republiek’, Archief van Tranen, *Volledige dossier Jack Boer excessen Bersiap*, documentnummer 088, pagina 1, <http://www.archiefvantranen.nl/dossier/documenten/> (geraadpleegd 15 februari 2019).

¹⁶⁹ Cribb, ‘The brief genocide of Eurasians in Indonesia, 1945/1946’, 426.

Hoewel veel over de intenties onbekend is, blijkt dat een deel van de gewelddadigheden wel degelijk met voorbedachten rade zijn gepleegd. Dit zegt echter nog niets over het oogmerk om groepen geheel of gedeeltelijk te vernietigen. Het is bekend dat etnische minderheden die loyaal waren aan de Republiek Indonesia in sommige delen van Java met rust werden gelaten. Sommigen ‘minderheden’ namen zelfs deel aan het geweld. Geïnterneerde burgers die al dan niet tegen een hoge betaling werden vrijgelaten, werden eveneens met rust gelaten.¹⁷⁰ In de verklaring van Leonore Sinsu-Andries is te lezen dat zij verhoord werd door een Menadonese en Ambonese afdeling van de PRI. Later werd zij weer vrijgelaten omdat er geen bewijs tegen haar was.¹⁷¹ Het is daarom de vraag in hoeverre de slachtoffergroepen homogeen waren, omdat in feite ieder individu een potentiële vijand van de Republiek Indonesia kon zijn.

Veel van het geweld moet daarom in de context van chaos, anarchie en angst voor een koloniale herbezetting worden gezien. Opruiende redevoeringen versterkten in het licht van de ‘vrijheidsstrijd’ de polarisatie tussen bevolkingsgroepen, en door het ontbreken van een centraal machtsapparaat leidde dit – buiten de controle van de Republikeinse regering – tot de toenemende ongeremdheid van lokale pemoeda’s.¹⁷² De extreme gewelddaden waren veelal bottom-up en afhankelijk van de strijd met Brits-Indische en later Nederlandse militaire eenheden. Het is daarom de vraag of de regionale verschillen op Java – zoals Cribb dat wel lijkt te doen – gegeneraliseerd kunnen worden tot algemeen geldende bevindingen.

Veel van de bloedige handelingen werden ervaren als een ‘rituele purificatie van de samenleving’.¹⁷³ Frederick spreekt ook over een ‘subaltern genocide’, waarbij de pemoeda’s de ‘ultieme’ subalterne ofwel onderdrukte groepen vormden.¹⁷⁴ Dergelijk geweld kan een moreel plausibel element van wraak, vergelding of revolutionaire usurpatie¹⁷⁵ bevatten, en wordt vaak geaccepteerd en minder snel veroordeeld.¹⁷⁶ Hier schuilt echter enige ambivalentie in, omdat uit onderzoek blijkt dat in veel koloniale situaties de mogelijk genocidale intenties van daders versluierd zijn in argumenten van politieke of militaire noodzaak.¹⁷⁷ Veel van de veronderstellingen over een genocide zijn daarom problematisch in een koloniale situatie, omdat dergelijke geweld gemotiveerd kan zijn door dezelfde soort impulsen en beslissingen.¹⁷⁸

¹⁷⁰ Raben, ‘On genocide and mass violence in Colonial Indonesia’, 493.

¹⁷¹ Bijlage 3, *De Simpang Club in Soerabaja*, 47.

¹⁷² Limpach, *De brandende kampongs van Generaal Spoor*, 173.

¹⁷³ Ibidem, 174.

¹⁷⁴ Frederick, ‘The killing of Dutch and Eurasians in Indonesia’s national revolution (1945-49)’, 359.

¹⁷⁵ Revolutionaire usurpatie: het overnemen van de macht door de ‘onderdrukten’.

¹⁷⁶ Jones, *Genocide: A Comprehensive Introduction*, 65.

¹⁷⁷ Raben, ‘On genocide and mass violence in Colonial Indonesia’, 498.

¹⁷⁸ Ibidem, 499.

In de context van de Bersiap gaat het om het zuiveren en mogelijk uitroeien of vernietigen van anti-Republikeinse ‘elementen’, waarbij het voortbestaan van de ‘vijand’ geen kwestie van groot belang was voor de ‘veroveraars’.¹⁷⁹ Raben spreekt daarom over mogelijk ‘sterk genocidale boventonen’.¹⁸⁰ Somers Heidhues spreekt – voor wat betreft de specifieke massamoorden op Chinezen – zelfs over ‘genocidale incidenten’.¹⁸¹ Hoewel dergelijk extreem geweld mogelijk ambivalent is, biedt de koloniale situatie volgens Raben ook de gelegenheid om de mechanismen, intenties en effecten van de inzet van geweld te verkennen.¹⁸²

Op basis van de geanalyseerde primaire bronnen is er over het doel van de daders echter meer onbekend dan wel bekend. Zoals al eerdergenoemd zijn de primaire bronnen uit de order van Boer – gezien de grote regionale verschillen – niet representatief voor alle gewelddaden op het eiland Java. Een groot deel van de primaire bronnen heeft – evenals het bronmateriaal van Frederick – voornamelijk betrekking op de provincie Oost-Java. De analyse van deze bronnen kunnen daarom niet gegeneraliseerd worden tot algemene bevindingen. Bovenal is het te voorbarig om vast te stellen dat het geweld van de Bersiap het oogmerk had om Europese, Indo-Europese en koloniaalgezinde groepen als geheel of gedeeltelijk te vernietigen.

¹⁷⁹ Raben, ‘On genocide and mass violence in Colonial Indonesia’, 499.

¹⁸⁰ Ibidem, 486.

¹⁸¹ Somers Heidhues, ‘Anti-Chinese violence in Java’, 396.

¹⁸² Raben, ‘On genocide and mass violence in Colonial Indonesia’, 499.

Conclusie

“Niets is wat het lijkt, als je maar goed kijkt.”¹⁸³ zo schreef de uit Utrecht afkomstige schrijver Cees Crone (1914-1951). Het onderzoek naar het geweld van de Bersiap jegens Nederlandse en Nederlandsgezinde burgers op Java vormde een hermeneutisch proces, waarbij getracht is de documenten uit de ordner van Jack Boer op een juiste manier te interpreteren. Door middel van de secundaire literatuur zijn de primaire bronnen in een bredere context geplaatst. In dit proces is veel over de Bersiap duidelijk geworden, terwijl ook nog veel onbekend is.

Uit de historiografie is gebleken dat er weinig consensus bestaat over het definiëren van het geweld van de Bersiap. Op basis van de secundaire literatuur kan gesteld worden dat de periode tussen oktober 1945 en grofweg halverwege of eind 1946 in feite een machtsvacuüm was. De komst van de eerste Nederlandse hulpdiensten en Britse militaire eenheden versterkten de angst voor een koloniale herbezetting. Terwijl een groot deel van de Nederlandse en Europese burgers ‘beschermd’ werd in de voormalige Jappenkampen, werd de bevolking buiten de kampen geconfronteerd met een loyaliteitsconflict tussen het kolonialisme en nationalisme. Het ‘einde’ van de Bersiap wordt echter betwist. Uit de primaire bronnen en de secundaire literatuur is gebleken dat het geweld nog lange tijd heeft aangehouden. Desondanks vormde deze extreem gewelddadige periode het begin van een (de)kolonisatieoorlog.

Het was echter de vraag hoe het geweld in de primaire bronnen gedefinieerd kon worden. De 123 documenten uit de ordner van Jack Boer vormden de basis van het onderzoek. Vervolgens zijn de geselecteerde bronnen vanwege de omvang en vanuit het oogpunt van objectiviteit gekwantificeerd, wetende dat ‘turven’ niets zegt over absolute eenheden. In ogenschouw diende echter genomen te worden dat de bronnen mogelijk bevooroordeeld en ook niet representatief zijn voor alle gewelddadige gebeurtenissen op het eiland Java.

Ter operationalisering van het onderzoek is de juridische definitie van de VN gebruikt om de primaire bronnen te analyseren. Hoewel de definitie omstreden en ambigu is, vormden de wettelijke bepalingen uit het verdrag de criteria om het geweld in de bronnen nader te analyseren. Uit de analyse is gebleken dat met name Nederlandse of Europese, Indo-Europese en andere vermeende ‘koloniale representanten’ het slachtoffer zijn geworden. Velen werden buiten of binnen de interneringslocaties met opzet vermoord, liepen zwaar lichamelijk en geestelijk letsel op en werden in moeilijke levensomstandigheden gebracht. Er is echter weinig bekend over het oogmerk – ofwel de motieven en intenties – van het extreme geweld.

¹⁸³ Prof. Dr. Corine de Ruiter, “Niets is wat het lijkt” via *Joop* 12 januari 2010 <https://joop.bnnvara.nl/opinies/niets-is-wat-het-lijkt> (geraadpleegd 20 maart 2019).

Hoewel Cribb veel van het geweld lijkt te generaliseren en het bronmateriaal van Frederick zich tot een regio op Java beperkt, blijkt ook uit de analyse dat veel van het geweld wel degelijk met voorbedachten rade is gepleegd. Dit zegt echter nog niets over het oogmerk om groepen geheel of gedeeltelijk te vernietigen. In de primaire bronnen zijn geen duidelijke nationale, etnische, religieuze of raciale motieven gevonden, maar lijkt er veelal sprake te zijn van een antikoloniaal motief. Het geweld moet daarom in de context van chaos, anarchie en een gepolariseerde angstsituatie worden gezien. Door het ontbreken van een centraal machtsapparaat konden pemoeda's als 'ware onderdrukten' – en afhankelijk van de strijd met Brits-Indische militairen – extreem geweld plegen jegens 'koloniale representanten'. In feite kon iedereen een vijand van de Republiek Indonesia zijn. In het 'subalterne' geweld schuilt volgens Raben echter enige ambivalentie, omdat de mogelijk genocidale intenties van de daders versluierd kunnen zijn in politiek en militair gemotiveerde 'loyaliteitsargumenten'.

Centraal in dit onderzoek staat de vraag in hoeverre het geweld jegens Nederlandse en Nederlandsgezinde burgers ten tijde van de Bersiap (1945-1946) op het eiland Java in Indonesië gedefinieerd kan worden als een genocide. Op basis van de primaire bronnen is het te voorbarig om te kunnen spreken over een opzettelijke vernietiging van 'koloniaalgezinde' groepen. Wel zijn er aanwijzingen dat het antikoloniaal geweld 'sterk genocidale boventonen' bevat.

Echter, iedereen interpreteert het geweld anders. Of het geweld een genocide is of een schending van de mensenrechten, een nadere duiding brengt in ieder geval het vergeten geweld onder de aandacht. De Bersiap vormt immers voor veel slachtoffers een zwarte bladzijde. Er dient daarom meer onderzoek gedaan te worden naar het oogmerk van het geweld, de regionale verschillen op Java en het geritualiseerde karakter van sommige gewelddaden. Hoewel Limpach stelt dat de term genocide analytisch nauwelijks vooruithelpt en zou leiden tot devaluatie van het begrip genocide, kan een onderzoek naar koloniaal geweld met genocidale boventonen bijdragen aan ons begrip. Ook is het aan te bevelen om een onderzoek te verrichten naar veteraan Jack Boer en de beruchte reddingsactie van de Werfstraat-gevangenis. De uitkomst kan mogelijk ook een bijdrage leveren aan het totaalbeeld van de Bersiap.

Bibliografie

Literatuurlijst

Baets, Antoon De, 'Na de genocide. Waarheidsstrategieën van rechters en historici', in *Tijdschrift voor Geschiedenis*, vol. 116 (2003), nr. 2.

Boer, Jack, *Koninklijke Olie in Indië: De prijs van het vloeibare goud, 1939-1953* (Bergen, 1997).

Bussemaker, H.Th., *Bersiap! Opstand in het paradijs: De Bersiap-Periode op Java en Sumatra 1945-1946* (Zutphen, 2005).

Cribb, Robert, 'The brief genocide of Eurasians in Indonesia, 1945/1946', in: A.D. Moses ed., *Empire, Colony, Genocide: Conquest, Occupation, and Subaltern Resistance in World History* (New York, 2008).

Mary C. van Delden, *Bersiap in Bandoeng: een onderzoek naar geweld in de periode van 17 augustus 1945 tot 24 maart 1946* (Kockengen, 1989).

Dommering, E.J., 'De Nederlandse publieke discussie en de politionele akties in Indonesië', (NJB, 1994). https://www.ivir.nl/publicaties/download/NJB_1994_277.pdf

Frederick, William H., 'The killing of Dutch and Eurasians in Indonesia's national revolution (1945-49): a 'brief genocide' reconsidered', *Journal of Genocide Research*, vol. 14 (2012), nr. 3-4.

Herik, L.J. van den, F.A. Haijer, *Wet internationale misdrijven* uit Van den Bosch c.s. Militair Straf- en Tucht recht (Kluwer, juni 2013).

Immerzeel, Bert, "Archief van Tranen?", *Java Post* 30 augustus 2012
<https://javapost.nl/2012/08/30/archief-van-tranen/> (geraadpleegd 25 februari 2019).

Immerzeel, Bert, "Bersiap: de werkelijke cijfers", *Javapost* 7 februari 2014.
<https://javapost.nl/2014/02/07/bersiap-de-werkelijke-cijfers/> (geraadpleegd 3 maart 2019).

Immerzeel, Bert, "Soerabaja in de donkere tinten", *Java Post* 10 mei 2014
<https://javapost.nl/2014/05/10/soerabaja-in-donkere-tinten/> (geraadpleegd 1 maart 2019).

Jones, Adam, *Genocide: A Comprehensive Introduction*, Third Edition (New York/London: Routledge/Taylor & Francis Publishers, 2017).

Lemkin, Raphaël, *Axis Rule in Occupied Europe: Laws of Occupation, Analysis of Government, Proposals for Redress* (Washington DC: Carnegie Endowment for International Peace, 1994).

Limpach, Rémy, *De brandende kampongs van Generaal Spoor* (Boom, 2016).

Mennecke, Martin, 'Genocide en het internationaal recht', *NIOD*.
<https://www.niod.nl/sites/niod.nl/files/Genocide%20en%20internationaal%20recht.pdf>

Raben, Remco, 'On genocide and mass violence in Colonial Indonesia', in *Journal of Genocide Research*, vol. 14 (2012), nr. 3-4.

Somers Heidhues, Mary, 'Anti-Chinese violence in Java', in *Journal of Genocide Research*, vol. 14 (2012), nr. 3-4.

Vickers, Adrian, *A History of Modern Indonesia* (Cambridge University Press, 2005).

Bronmateriaal

Archief van Tranen, "Volledige dossier Jack Boer excessen Bersiap", <http://www.archiefvantranen.nl/dossier/documenten/> (geraadpleegd 10 februari 2019).

Delpher, "Bevrijding", *De opdracht: tijdschrift gewijd aan het nieuwe Indië* 15 september 1945.

Delpher, "Moordenaarsbende gevat" in *Het Dagblad* 16 augustus 1946.

'Verzoek Jack Boer tot bevordering in de Militaire Willemsorde', Nederlands Instituut voor Militaire Historie (Den Haag), inventarisnummer 509, archiefstuk 1711.

'Dossier Jack Boer', Nederlands Instituut voor Militaire Historie (Den Haag), Personendocumentatie Bio 16.

United Nations, "No. 1021. Convention on the prevention and punishment of the crime of genocide. Adopted by the General Assembly of the United Nations on 9 December 1948," <https://treaties.un.org/doc/publication/unts/volume%2078/volume-78-i-1021-english.pdf> (geraadpleegd 5 maart 2019).

Bronnenlijst

Amnesty International, "Genocide en Genocideverdrag", <https://www.amnesty.nl/encyclopedie/genocide-en-genocideverdrag> (geraadpleegd 15 januari 2019).

Amnesty International, "Marteling", <https://www.amnesty.nl/encyclopedie/marteling-geschiedenis-methoden-internationaal-recht-psychologie-campagnes> (geraadpleegd 10 maart 2019).

Andere Tijden, "Revolusi in Indonesië," <https://anderetijden.nl/programma/1/Andere-Tijden/aflevering/767/Revolusi-in-Indonesie> (geraadpleegd 1 februari 2019).

Bluekens, Laurens, "Wat zijn de politionele acties?" in *NPO Focus*, <https://npofocus.nl/artikel/7461/wat-zijn-de-politionele-acties> (geraadpleegd 30 januari 2019).

Evangelische Omroep, "Jack Boer, bevrijder van 2384 Nederlanders" (1998), <https://vimeo.com/244600417> (geraadpleegd 20 februari 2019).

Jansen Hendriks, Gerda, “Bersiap of Revolusi? De chaos in Indonesië na afloop van de Tweede Wereldoorlog,” in *NPO Focus*, <https://npofocus.nl/artikel/7898/bersiap-of-revolusi-de-chaos-in-indonesie-na-afloop-van-de-tweede-wereldoorlog> (geraadpleegd 30 januari 2019).

Kaaij, Meindert van der, “De Bersiap: een vergeten golf van etnisch geweld,” in de *Trouw* 18 december 2013.

Kemperman, Jeroen, “De slachtoffers van de Bersiap,” 16 mei 2014. <http://niodbibliotheek.blogspot.com/2014/05/> (geraadpleegd 18 januari 2019).

Ministerie van Defensie, “1945-1949: Van Nederlands-Indië naar Indonesië,” <https://www.defensie.nl/onderwerpen/tijdslijn-militaire-geschiedenis/1945-1949-van-nederlands-indie-naar-indonesie> (geraadpleegd 3 februari 2019).

Naaijkens-Retel Helmrich, Hetty, “2Doc: Buitenkamapers,” <https://www.2doc.nl> (geraadpleegd 2 februari 2019).

Omroep MAX, “Archief van tranen” (2012), <https://www.2doc.nl/documentaires/a/archief-van-tranen.html> (geraadpleegd 5 februari 2019).

Overheid.nl, “Verdrag inzake de voorkoming en de bestraffing van genocide, Parijs, 09-12-1948” https://wetten.overheid.nl/BWBV0005551/1966-09-18#Verdrag_2 (geraadpleegd 6 maart 2019).

Righton, Natalie, “Kabinet akkoord met groot onderzoek naar geweld Indië,” *De Volkskrant* 2 december 2016.

Ruiter, Prof. Dr. Corine de, “Niets is wat het lijkt” via *Joop* 12 januari 2010 <https://joop.bnnvara.nl/opinies/niets-is-wat-het-lijkt> (geraadpleegd 20 maart 2019).

Stichting Oorlogsverhalen, “Jack Boer”, <https://oorlogsverhalen.com/oorlogsverhalen/jack-boer/> (geraadpleegd 10 februari 2019).

Bijlage 1 *Het verhaal van Jack Boer*

Jacobus Lambertus Boer (1911-1993) werd geboren in Rotterdam en groeide op in Batavia. Hij voerde zijn dienstplicht uit op de marine kazerne van Soerabaja, gelegen in de provincie Oost-Java. Later trad hij in dienst van de Bataafse Petroleum Maatschappij en werd hij reserve-tweede luitenant van het Koninklijk Nederlandsch-Indisch Leger (KNIL). Tijdens de Tweede Wereldoorlog werden Boer en zijn vrouw wegens hun verzet tegen de Japanse bezetter gedetineerd in de Werfstraat-gevangenis en later in een ander interneringskamp.¹⁸⁴

*Portretfoto van Jack Boer in militair uniform.*¹⁸⁵

Na de capitulatie meldde boer zich bij de Recovery of Allied Prisoners of War and Internees (RAPWI). In deze hoedanigheid was Boer een van de instigators van het Vlagincident op 19 september 1945.¹⁸⁶ Op het dak van het Oranjehotel werd de Nederlandse vlag gehesen, waarna de stemming omsloeg en aantal betrokkenen werd vermoord door Indonesiërs.¹⁸⁷ De blauwe baan werd van de Nederlandse vlag gescheurd, en zo ‘verscheen’ de Indonesische vlag.¹⁸⁸ De gebeurtenis versterkte de angst voor een koloniale herbezetting door Nederland. Boer werd door lokale pemoeda’s gedetineerd en wist uiteindelijk te ontsnappen.

¹⁸⁴ Bussemaker, *Bersiap! Opstand in het paradijs*, 245.

¹⁸⁵ Stichting Oorlogsverhalen, “Jack Boer”, <https://oorlogsverhalen.com/oorlogsverhalen/jack-boer/> (geraadpleegd 10 februari 2019).

¹⁸⁶ Bussemaker, *Bersiap! Opstand in het paradijs*, 245.

¹⁸⁷ Frederick, ‘The killing of Dutch and Eurasians in Indonesia’s national revolution (1945-49)’, 362.

¹⁸⁸ Bert Immerzeel, “Soerabaja in de donkere tinten”, *Java Post* 10 mei 2014 <https://javapost.nl/2014/05/10/soerabaja-in-donkere-tinten/> (geraadpleegd 1 maart 2019).

Nadien meldde Boer zich bij het Brits-Indische leger en was hij betrokken bij de omstreden reddingsactie van de Werfstraat-gevangenis. Vanuit de Simpang Club werden tal van gedetineerden overgebracht naar deze gevangenis. In een verklaring is te lezen hoe arrestanten circa honderd meter voor de ingang van de gevangenis werden uitgeladen en door een haag van ‘bloeddorstige moordenaars’ de poort moesten zien te bereiken, terwijl het ‘gepeupel’ de weerloze ‘verdachte’ burgers probeerde te vermoorden.¹⁸⁹

Tijdens de Slag om Soerabaja (27 oktober – 20 november 1945) werd de gevangenis op 10 november 1945 bevrijd. Boer zou met een tiental Gurkha's¹⁹⁰ circa 2.483 gedetineerde Nederlandse en Indische burgers hebben gered van de vergiftigingsdood.¹⁹¹ Ondanks getuigenverklaringen wordt het optreden betwist, mede vanwege het beperkte aantal bronnen.¹⁹² In de ordner zijn slechts een drietal dankbetuigingen van de bevrijding aanwezig, maar in geen van de bronnen wordt Boer genoemd. Ook historicus Limpach gaf in een gesprek op 18 februari 2019 in het NIMH te Den Haag aan het verhaal onwaarschijnlijk te vinden. Een dag later stuurde hij per mail zijn bevindingen (zie pagina 40 voor het mailbericht).

Desondanks kregen de ‘leiderschapskwaliteiten en buitengewone moed’ van Boer naderhand erkenning met een benoeming tot Ridder in de Orde van Oranje-Nassau met Zwaarden, bij Koninklijk Besluit was hij Bronzen Erepennig voor Menslievend Hulpbetoon door een reddingsactie in een brandend munitiedepot.¹⁹³ Een verzoek tot bevordering tot ridder in de Militaire Willemsorde werd echter in 1953 afgewezen. Volgens Bussemaker werd in de aanvraag niet gesproken over de reddingsactie van de Werfstraat-gevangenis.¹⁹⁴

In 1997 werd zijn boek *Koninklijke Olie in Indië: De prijs van het vloeibare goud, 1939-1953* postuum gepubliceerd. De ordner van Boer werd door zijn weduwe overgedragen aan Pia Julia van der Molen. In 1998 verscheen haar documentaire *Jack Boer, bevrijder van 2384 Nederlanders*.¹⁹⁵ In de jaren hierna zetten onder andere Van der Molen en de weduwe van Boer zich in voor een postuum militair eerherstel van de ‘Nederlandse Schindler’. Helaas is dit zonder succes gebleven.¹⁹⁶ Naar aanleiding van de documenten uit de ordner maakte Van der Molen uiteindelijk de tweedelige documentaire *Archief van Tranen* (2012).

¹⁸⁹ ‘Moorden tijdens “Bersiap-tijd” in de Simpangclub, Werfstraat en in de gevangenis Boeboetan te Soerabaja’, Archief van Tranen, *Volledige dossier Jack Boer excessen Bersiap*, documentnummer 019, pagina 1, <http://www.archiefvantranen.nl/dossier/documenten/> (geraadpleegd 15 februari 2019).

¹⁹⁰ Ghurkha's: Nepalese militairen die binnen de Gurkhabrigade van het Britse leger dienden.

¹⁹¹ Jack Boer, *Koninklijke Olie in Indië: De prijs van het vloeibare goud, 1939-1953* (Bergen, 1997), 224-230.

¹⁹² Bussemaker, *Bersiap! Opstand in het paradijs*, 244-249.

¹⁹³ Ibidem, 245.

¹⁹⁴ Ibidem, 245.

¹⁹⁵ Evangelische Omroep, “Jack Boer, bevrijder van 2384 Nederlanders” (1998), <https://vimeo.com/244600417> (geraadpleegd 20 februari 2019).

¹⁹⁶ ‘Dossier Jack Boer’, Nederlands Instituut voor Militaire Historie (Den Haag), Personendocumentatie Bio 16.

In de tweedelige documentaire *Archief van Tranen* (2012) komt de ordner van Boer aan bod.¹⁹⁷ Een onderzoek naar Boer zelf heeft vanwege de beperkte informatie echter weinig opgeleverd. Zo is zijn dossier uit het archief van het NIMH verdwenen.¹⁹⁸ Dit zou volgens Van der Molen politiek gemotiveerd zijn. Stichting Administratie Indonesische Pensioenen kon wegens privacyoverwegingen ook geen informatie delen. Van der Molen heeft op 19 februari 2019 telefonisch bevestigd dat de bronnen uit de ordner van Boer door hem werden verzameld voor het schrijven van zijn boek. Fred Bruijn (Documentair Informatiespecialist van het NIMH) heeft dit – voor wat betreft het archief van het NIMH – tijdens een bezoek aan dit instituut op 18 februari in Den Haag mondeling bevestigd. Uiteindelijk kon met behulp van historicus Remy Limpach, Fred Bruijn, Pia Julia Van der Molen, medewerkers van het NIOD en de secundaire literatuur van historicus Bussemaker het onderzoek voortgezet worden.

¹⁹⁷ Omroep MAX, “Archief van tranen” (2012), <https://www.2doc.nl/documentaires/a/archief-van-tranen.html> (geraadpleegd 5 februari 2019).

¹⁹⁸ ‘Verzoek Jack Boer tot bevordering in de Militaire Willemsorde’, Nederlands Instituut voor Militaire Historie (Den Haag), inventarisnummer 509, archiefstuk 1711.

Di 19-2-2019 00:23

Bibliografie+Indie+2016.pdf
1 MB

Hoi Marco,

Bij deze de bibliografie waar ik het over had (zie bijlage). Let wel, dit zijn militair-historische publicaties. Je moet zeker ook naar Bussemaker, Meelhuizen etc. kijken

Hier nog de mailgegevens van Esther Captain & Onno Sinke: captain@kitlv.nl ; sinke@kitlv.nl

Ik neem aan dat je deze stukken al kent:

<https://javapost.nl/2011/02/01/werfstraatgevangenis-soerabaja/>

<https://javapost.nl/2011/02/07/het-britse-ultimatum/>

In mijn ogen is een van de meest onwaarschijnlijke elementen aan zijn verhaal – behalve het cijfer 2384 en de andere punten die onder meer door Somers en Immerzeel worden genoemd – dat Boer van de Britten een groepje van tien Gurkhas en een tank ter beschikking zou hebben gekregen. Waarom zouden de Britten een Nederlander zomaar het commando over hun militairen geven? En op basis van welke expertise/opleiding/ervaring/gezag precies? Normaliter worden Britse militairen (Brits-Indiërs inclusief) simpelweg door Britten gecommandeerd. Iets anders is ws. ook helemaal niet toegestaan.

Succes!

Met vriendelijke groet,
Rémy

Dr. Rémy Limpach
Senior Wetenschappelijk Medewerker
Nederlands Instituut voor Militaire Historie
Ministerie van Defensie

.....
Van Alkemadelaan 786 | 2597 BC | Den Haag |
Gebouw 103 | Kamer 108
Postbus 90701 | 2509 LS | Den Haag | MPC 58A
.....

Bijlage 2 *Kwantitatief onderzoek*

Telegram (overheidsdiensten)	3
Lijsten	4
Opgave	11
Verslag (uittreksels)	9
Brief (afschriften)	8
Krantenartikelen	3
Schriftelijke mededelingen	7
Rapport (aanvullingen en uittreksels)	9
Informantenrapport (ondervragingen)	13
Naslagwerken	3
Verslag verklaringen	8
Verslag onder ede verklaringen	30
Proces-verbalen	5
Signalementen (voorlichtingsdienst)	1
Begeleidend schrijven	5
Handgeschreven memo (met afschrift)	1
Onbekend	3
Totaal	123

Tabel 2: Soort primaire bronnen.

1942-1945 *	7
1942 t/m 1947 **	12
1945 **	48
1945 t/m 1947 **	7
1946 **	2
1947	33
1948	1
Onbekend	13
Totaal	123

* De Japanse bezetting van 1942 tot augustus 1945.

** Totaal 69 primaire bronnen hebben betrekking op de Bersiap.

Tabel 3: Periode waarop de primaire bronnen betrekking hebben.

1945 *	7
1946	10
1947	83
1948	1
1959	1
1967	1
1975	1
Onbekend	19
Totaal	123

* De periode na Tweede Wereldoorlog vanaf augustus 1945.

Tabel 4: Jaartal van vervaardiging van de primaire bronnen.

<u>Java</u>	Soerabaja	21
	Semarang	1
	Magelang	1
	Ambarawa	1
	Malang	3
	Barongan	1
	Salatiga	1
	Batavia	1
	Sidoardjo	9
	Soemobito	1
	Toempang	4
	Pisangan Lama	1
	Cheribon	1
	Tangerang	1
	Porong	1
	Sepandjang	1
	Tegal	1
	Tawang Sari	1
	Koeningan	3
	Pekalongan	1
Tjikembang	1	
<i>Subtotaal</i>	<i>56 *</i>	
<u>Sumatra</u>	Padang	1
	Palembang	1
	Kaban Djahe	1
	Pematang Stantar	1
	<i>Subtotaal</i>	<i>4</i>
Totaal	60 *	

* Van de 69 primaire bronnen hebben 9 bronnen geen betrekking op het geweld van de Bersiap. Van de overige 60 bronnen bleken 4 bronnen geen betrekking te hebben op het eiland Java. De overgebleven 56 bronnen zijn uiteindelijk gebruikt voor een verdere analyse.

Tabel 5: Localisering van het geweld uit de primaire bronnen.

Opsporingsdienst Overledenen (1945-1949)	21
Netherlands Forces Intelligences Service (1941-1948)	13
Britse en Nederlandse militaire eenheden	8
Nationaal Archief *	1
Burger	1
Krant	1
Rijksvoorlichtingsdienst, Ministerie van Algemene Zaken	4
Recovery of Allied Prisoners of War and Internees (1942-1948)	1
I Divisie – 7 December Inlichtingendienst	1
Onbekend	5
Totaal	56

* Door Jack Boer samengestelde documenten uit het Nationaal Archief.

Tabel 6: Herkomst van de primaire bronnen.

Slachtoffergroepen	<i>Niet-geïnterneerd</i>	<i>Geïnterneerd</i>
Ambonezen	9	2
Arabieren	1	0
Brits-Indisch	1	0
Chinezen	3	2
Europeanen	21	13
Indo-Europeanen	11	12
Indonesiërs	7	1
Madoerezen	1	0
Menadonezen	4	1
Nederlanders	9	14
Timorezen	1	1
Onbekend	10	1

Tabel 7: Slachtoffergroepen die in de primaire bronnen worden genoemd.

Oogmerk	<i>Daders</i>			<i>Intentie</i>		
	<i>Motief</i>	Pemoeda's	Anders	Onbekend	Bedacht	Acuut
Aanval	13	5	0	7	5	2
Verdacht een NICA (spion) te zijn	12	9	1	5	10	2
Verdacht van een poging tot vluchten	1	0	0	0	1	0
Uitgesproken anti-Nederlands	1	2	0	0	1	1
Verdacht pro-Nederlands	0	1	0	1	0	0
Antikoloniale verdrijving	0	1	0	1	0	0
Verdacht een verrader te zijn	1	0	0	0	0	1
Verdacht van het verbergen van Gurkha's	1	0	0	0	1	0
Onbekend	17	5	163	1	4	179
Totaal	<i>46</i>	<i>23</i>	<i>164</i>	<i>15</i>	<i>22</i>	<i>185</i>

Tabel 8: Oogmerk voor het geweld buiten interneringslocaties.

Oogmerk	<i>Daders</i>			<i>Intentie</i>		
	<i>Motief</i>	Pemoeda's	Anders	Onbekend	Bedacht	Acuut
Antikoloniale bestraffing	1	1	0	0	2	0
Verdacht van verraad	0	3	0	3	0	0
Veroordeling koloniale gezindheid	1	0	0	1	0	0
Verdacht van ontsnapping	1	0	0	0	1	0
Verdacht een spion te zijn	2	3	0	2	2	0
Verdacht een 'NICA' te zijn	2	11	0	7	6	0
Verdacht van koloniale symbolen	2	4	0	3	3	0
Geheuld met de Japanse bezetter	1	0	0	1	0	0
Anti-Nederlands	8	0	0	2	5	1
Verdacht anti-Medeka te zijn	1	2	0	1	0	2
Staatsgevaarlijk (anti Republiek)	0	1	0	1	0	0
Onbekend	5	7	8	6	2	7
Totaal	<i>24</i>	<i>32</i>	<i>8</i>	<i>27</i>	<i>21</i>	<i>10</i>

Tabel 9: Oogmerk voor het geweld binnen interneringslocaties

Bijlage 3 De Simpang Club in Soerabaja

OPSPORINGSDIENST OVERLEDENEN
O.D.O.
BIJKANTOOR SOERABAJA

AFSCHRIJF.

ONDERWERP: Moorden en mishandelingen
in de SIMPANG-CLUB te SOE-
RABAJA.

ZEER GEHEIM

450/1011
125C
Distributie:
O.D.O. Batavia -2
O.D.O. Soerabaja -1
NEFIS " -1
Hoofdcommissaris-1
v. Politie
Militaire Inlich-1
tingen- en Veil-
lighheids Groep.
Hoofd Tijdelijk -1
Bestuur SOERABAJA.

VERKLARING

No. 605/Z/ODO.

1. Ik, ondergetekende Mevrouw Leonore SINSU - Andries, geboren te Soerabaja, ddo. 5 April 1898 en wonende te Soerabaja Praban Wetan Gg. II/23, verklaar hierbij onder aanbod van eede het volgende.

2. Op 22 October 1945 tegen 8.30 ure v.m. werd ik op aanklacht van de Brits-Indische Pemoeda ABDULLAH, die gehoord had, dat ik in het besit was van een Nederlandse vlag, door de P.R.I. gearresteerd en naar het gebouw van de SIMPANG-CLUB overgebracht.

3. Dat ik inderdaad de Nederlandse vlag thuis had, wist alleen mijn buurvrouw, de weduwe van Hadji JOESOEFF, geboren Willy ULITZ - die de rood-witte-banen aan elkander had genaaid en de derde baan met inkt blauw gekleurd. Deze "dame" die thans in Dandoeng woont, had dit hoogstwaarschijnlijk verteld aan haar schoonzoon Hadji SALEH, die ook tot de Pemoeda's behoorde, en deze weer aan genoemde ABDULLAH, wiens vader ABDUL ASEIZ nog in Praban Wetan Gg. II/22 woont.

4. Bij aankomst in de SIMPANG-CLUB moesten de andere slachtoffers en ik met gebogen hoofd en naar beneden gerichten blik staan of zitten. Het was op straffe des doods verboden op te kijken of om ons heen te zien; ook als wij aangesproken werden, moesten wij met gebogen hoofd en naar beneden gerichte blik antwoorden. Achter het hoofdgebouw werden wij door SOETOMO, thans Propagandist der Republieken en de P.R.I.-boul ROESTAN (Padang) gefouilleerd en ondervraagd. Zij, die bestemd waren voor de Werfstraat-gevangenis, werden afgezonderd en moesten met de ruggen gekeerd naar de ge-executeerden, staan. Zij, bij wie één of ander werd gevonden, dat hen als "Moesech" bestempelde, werden ter dood veroordeeld, doch vóór de voltrekking van het vonnis moesten zij naar de executies kijken, die plaats hadden op de cementen-dansvloer in de tuin. Daar het bewijs van mijn schuld nog niet geleverd was, werd ik van de overige arrestanten afgezonderd.

5. Mijn nieuwsgierigheid - een specifiek eigenschap der vrouw - kreeg echter de overhand boven mijn vrees voor de Pemoeda's en het boven mijn hoofd hangend zwaard van Damocles, zodat ik het waagde zo nu en dan tersluiks de omgeving op te nemen. Ik kon nauwelijks mijn ogen geloven, toen ik zag op welke beestachtige wijze de slachtoffers werden afgemaakt.

6. De executie op de dansvloer had als volgt plaats. De ter dood veroordeelde, die eerst op wrede manier werd mishandeld, kreeg bevel om op de + 10 c.m. hoge vloer plat op zijn buik te liggen met de hals op de rand daarvan. Ter voorkoming dat zijn gezicht in aanraking zou komen met de grond, hief de ongelukkige dan het hoofd op; op dit moment, dat de nekspielen zich spanden, werd het hoofd met één houw van het Japanse slagzwaard, van de romp gescheiden.

7. Toen ik daar een poosje gestaan had, vroeg ik aan de Pemoeda die ons bewaakte, of ik naar de W.C. mocht, wat mij niet werd geweigerd.

8. Zonder geleide ging ik naar het privaat, doch aangezien ik niet wist in welk prive-vertrek ik moest zijn en de knoppen van de W.C.-deuren alle vies en smerig waren, zocht ik er de minst vuile van uit en stootte de deur toen open.

9. Wie zou mijn schrik kunnen beschrijven toen ik twee door pa-
len

palen gescheiden stapels spiernaakte lijken zag, die met de hoofden naar de deur lagen. Als geparalyseerd bleef ik staan, terwijl mijn ogen met ontzetting door de kamer dwaalden. Ik was echter nog wel zo bij mijn positieve, dat ik de vrouwen-lichamen kon onderscheiden aan het loshangende haar. Als door een waas zag ik aan de muur tegenover de deur hangen, een stuk touw van + 1 Meter langte met een lus. Als een bliksemflits ging het door mijn hoofd, dat de slachtoffers daarmee gewurgd moesten zijn, want bloed zag ik niet.

10. Ik kon mij niet langer beheersen bij het aanschouwen van dat afgrijselijke toneel; met een wee gevoel dat zich concentreerde in mijn maagkijl, terwijl het angstzweet mij aan alle kanten uitbrak, sloeg ik haastig de deur toe en helemaal vergetende dat ik gekomen was om mijn gevoeg te doen, keerde ik als wezenloos terug naar mijn oorspronkelijke plaats in de nabijheid van een kamer, waar voor de deur een blauw gordijn hing. De hal kon geen vreselijker plaats zijn dan het gebouw van de SIMPANG-CLUB op die fatale dag. Vanuit deze kamer hoorde ik thans navrante steunen en kermen doch wat daar binnen precies gebeurde, kon ik slechts raden. De angst sloeg mij om het hart, maar langzamerhand maakte het angstgevoel plaats voor nieuwsgierigheid en riskeerde ik weder alles om maar wat van het schrikkelijke gebeuren rondom mij te kunnen zien.

11. Waarschijnlijk werden zij, die halsstarrig bleven ontkennen, daar in die kamer gemarteld, want ongeveer een half uur na mijn terugkomst werd daaruit een groep personen, die gewond waren, naar 4 vrachtauto's geleid. Enkelingen werden door hun lotgenoten ondersteund, terwijl anderen naar buiten werden gedragen. Deze groep bestond uit personen van verschillende nationaliteiten. Onder de personen, die volledig gekleed waren, herkende ik de Heer SUTTERLAND wiens dochter Mevrouw VAN SLINGERLANDT een modezaak had in Embong Malang.

12. Intussen ging de slachting op de dansvloer rustig door. SORTOMO vroeg vóór elke executie bijwijze van aardigheid aan het publiek wat er met de "Moesoeh" van het volk gedaan moest worden. "Boenoeh!" werd er dan geschreeuwd. De beul ROSTAM trad hierop naar voren om met een houw van zijn samurai-(zwaard) het hoofd van het slachtoffer van de romp te scheiden, waarna de ongelukkige verder aan de bloeddorst van Indonesische jongens van 10, 11 en 12 jaar werd overgelaten. De Indonesische spes patria wierp zich dan met een weerzinwekkende wellust op het lijk om het verder te mutileren. Ik kon niet zeggen hoeveel mensen op die wijze werden afgemaakt, doch dat het aantal in de honderden liep is zeker.

13. Van mijn plaats uit kon ik in de achtertuin zien, waar aan de kalikant een boom stond. Aan die boom werden om beurten vrouwen vastgebonden die naar de kreten van de beulen en toeschouwers te oordelen, met Japen hadden geleefd. Door de wimpers van mijn neergeslagen oogleden, zag ik toen een schouwspel zo stuitend, zo weerzinwekkend en afgrijselijk in zijn realiteit, dat het wellicht zijn weerga in de geschiedenis niet vindt. Geheel opgaande in hun luguber bedrijf drilden de beulen - de voorvechters der vrijheid! - hun bamboesperen (bamboe roentjing) om die daarna met al hun kracht in het geslachtsorgaan van het hulpeloze slachtoffer te drijven. Het hartverscheurende gegil en het van mateloze pijn ineenkrimpende en schokkende lichaam van de ongelukkige vrouw deden de moordwoede van de beulen nog meer toenemen. Zij doorboorden de bewuste plaats in het onderlijf net zo lang met hun bamboe-roentjing, totdat de ongelukkige door de verwondingen en het bloedverlies de geest gaf. De lijken werden dan in de Kali MAS, achter het gebouw van de SIMPANG-CLUB geworpen. Hoeveel vrouwen precies op die wijze hun einde vonden, kan ik niet zeggen; ook dit aantal liep in de tientallen.

14. Om ongeveer 4 uur n.m. vertrokken weer gewonden uit meergenoemde kamer met het blauwe gordijn (zie alinea 10) in 3 vrachtauto's. Deze gewonden waren uitsluitend Volbloed- en Indo-Nederlanders, waarvan de eerstbedoelden geheel naakt waren.

15. De moorden gingen onafgebroken door; steeds kwamen nieuwe gevangenen. Ik hoorde SORTOMO het bevel geven om de lijken, waarvan de afgehouden hoofden in manden moesten worden verzameld, per vrachtauto naar de zee

zee te rijden en die daarin te werpen.

16. Tussen 4 uur en 4.30 uur n.m. kwamen de Pemoeda's, die uitgezonden waren om mijn huis te doorzoeken terug en deelden aan SOETOMO mede, dat zij geen bewijzen van schuld tegen mij hadden kunnen vinden, omdat ik vóór mijn arrestatie, gewaarschuwd door een mij welgezinde Indonesiër, de blauwe baan van mijn vlag, welke nog niet genaaid was aan de rood-witte banen, verknipt had en in de W.C. weggegooid. SOETOMO vroeg mij daarop naar mijn nationaliteit, waarop ik bewust loog door te antwoorden een Amboneze te zijn; ik ben namelijk van origine een Indo-Europese. SOETOMO reageerde op mijn antwoord door te zeggen dat er geen Ambonezen, geen Menadonezen, geen Javanen enz. meer waren, doch uitsluitend Indonesiers. Ik koos eieren voor mijn geld en beaamde volmondig dat ik Indonesische was.

17. Tegen 4.30 uur n.m. werd ik van de SIMPANG-CLUB overgebracht naar de P.R.I. SOELAWESI (de Menadonese- en Amboneze afdeling van de P.R.I.) alwaar ik verhoord werd door TAMPI (Menadonees) en SAPAKOEWANA (Ambonees). Dit verhoor leverde geen schuldbewijzen op, zodat ik naar huis kon gaan.

18. Van deze gelegenheid wens ik gebruik te maken om ook het volgende onder de aandacht te brengen.

Ik woon thans aan hetzelfde adres als tijdens die woelige dagen; daar in onze gang heb ik de hieronder volgende personen leren kennen, die bij de P.R.I. waren en nu weer in Soerabaja terug zijn:

- a. Entjik NANOON - Palembang.
Deze persoon zag ik als PRIMAAN in de SIMPANG-CLUB en naar verluidt was hij in Lawang TRI-Officier.
Woont thans met zijn broer Doontje in Praban Wetan Gg.II No.21.
- b. MATNOOR - Prabanstraat No.9
- c. PAIN - Woont nu te Lawang.
- d. BASAENI - Genteng (juiste adres niet bekend.)
- e. Hadji TAJIB - Woont thans bij Hadji MOHAMMAD in.
Adres: Praban Wetan Gg.III/3.
Betrokkene was de persoon, die door bidden de Pemoeda's tot "Grote moed" opwekte en hun instructies gaf.
- f. De zoon van de eigenaar van de schoenenzaak "SITI HALIMA" (naam onbekend-) - Baliwert.
- g. C.ULITZ - Broeder van meergenoemde Mevr. de Wed. Hadji JOESOEF geboren ULITZ.
De moeder van C.ULITZ en weduwe Hadji JOESOEF woont thans nog in Praban Wetan Gg.II/25.
Heeft de pemoeda's in onze gang leren schieten; hiervoor kreeg hij een geweer van Entjik NANOON (zie letter a), was werkzaam bij de A.P.R. 2e Sectie in Kaliasin en thans overgeplaatst naar Bangil.

19.

19. Van hetgeen op 22 October 1945 in de SIMPANG-CLUB was geschied, kunnen ook de volgende horen getuigen:

1. Emile van ZITTER - Gepensionneerd Commies bij de S.S. (adres niet bekend).
2. Benny NIX - Naar het adres kan worden geïnformeerd bij de familie ENGELKEN, wonende Embong Malang (huisnummer niet bekend)

20. Voorts kan ik nog mededelen, dat in October 1945 de Heer RIRIMASE (hulpprediker van de Boeboestankerk) door de P.R.I. bij de Praban-klok werd onthoofd; de onthoofding had ik zelf niet gezien, doch wel het lijf (zonder hoofd) dat aan een vrachtauto was gebonden en naar het gebouw van de SIMPANG-CLUB werd gesleept via Praban, waar ik tussen toeschouwers stond voor huis No.36. De vrachtauto sleepte nog een ander slachtoffer, n.l. de gewonde zoon van genoemde RIRIMASE. Door de kreten van de toeschouwers "Itce pendita Ambon sama anakja", begreep ik dat de slachtoffers niemand anders konden zijn dan de heer RIRIMASE en zijn zoon. Naderhand hoorde ik dat beide doelde ongelukkigen inderdaad RIRIMASE en zoon waren; ook de laatste heeft daarbij de dood gevonden.-

Nevenstaande handtekening
in mijn bijzijn gesteld.
NAAM: J.W.F. MEENG
FUNCTIE: Hoofd van het
Bijkantoor SOERABAJA
van de O.D.O.

Soerabaja, 29 November 1947.

w.g. L. Sinsu-Andries.

w.g. J.W.F. MEENG.

LA/W

Als een aanvulling van bovenstaande verklaring, kan ik nog het volgende mededelen.

Het gebeurde tijdens de executie op de dansvloer. Toen het slachtoffer, een Ambonees, bevolen werd te gaan liggen, weigerde hij in het Maleis uitroepende: "Ik wil niet liggende sterven, maar staande zal ik sterven voor Ratoe SRI WILHELMINA".

Tegen Ambonezen van de F.R.I., die aanstalten maakten om hem te naderen, slingerde hij de woorden: "Jullie zijn Ambonese honden, die mensen moeten verbeelden. Onthoudt dat ik MUSTAMU ben, gepensionneerd Sergeant le klas van het Nederlands Indische Leger. Kamos anak2 perkoetok (jullie zijn vervloekte kinderen)".

"Djangan bikin apa2, kita boenoe dia sendiri," schreeuwde ROESTAM en meteen liep hij op MUSTAMU toe. MUSTAMU, rechtop staande keek onverschrokken naar de naderende dood, gepersonifieerd in de forse gestalte van de beul ROESTAM.

ROESTAM hanteerde zijn samurai met beide handen, zwaalde het slagzwaard over zijn hoofd naar achteren en terwijl de doodse stilte, die er op dat ogenblik heerste verbroken werd door het "Lang leve Koningin WILHELMINA" van de lippen van MUSTAMU, liet ROESTAM de samurai bliksemsnel dalen en getroffen tussen schouderblad en hals viel de dappere onderofficier van Hare Majesteit dood neer, terwijl het bloed in golven uit zijn lichaam stroomde.-

Nevenstaande handtekening
in mijn bijzijn gesteld.
NAAM: J.W.F. MEENG
FUNCTIE: Hoofd van het
Bijkantoor SOERABAJA
van de O.D.O.

Soerabaja, 29 November 1947.

w.g. L. Sinsu-Andries.

w.g. J.W.F. MEENG.